

Euskal toponimiaz mintzo (Nafarroakoaz bereziki)

PATXI SALABERRI ZARATIEGI*

1. SARRERA

Hona dakargun lan honetan Nafarroan behin baino gehiagotan opatzen dugun **-(g, k)untz(a, e)** atzizkiaz mintzo gara aurrenik, eta zenbaitetan bederen honen kideztat jo dezakegun **-tz(a, e)-z** gero. Ikusiko dugun bezala, bi atzizki horiek batzuetan elkarren baliakideak dira, elkarrekin eta tokizko beste atzizki batzuekin aldizkatzen baitira. Honek munta gutxiko kontua irudi duen arren, ongi aztertzen badugu garrantzi handiko gaia dela ohartzen gara, bigarren multzoan sartu dugun atzizkia oso arrunta baita Nafarroako eta bestetako toponimia nagusian, txikian ez ezik, eta behin bi multzoen arteko adierakidetasuna finkatuz gero, bigarrenak tokia ematen duela aditzera on-dorioztatzen iristen gara, jatorriz eta batzuetan behintzat.

Bigarren atzizkiari dagokionez, **-(g, k)untz(a, e)** konposatuarekin ez ezik, **-(g)un(e)**-rekin ere aldizkatzen dela ikusten dugu. Gainera, beste askotan toponimoaren nolakoak, deskribaketak, garbi uzten du **-tz(a, e)-k** leku esanahia duela, eta honek, arestian erran bezala, izugarritzko garrantzia du gure arloan, hainbat eta hainbat (toki) izen azaltzeko garaian. Izan ere, modu honetara orain arteko euskalariak urratu ez duten bidea¹ zabaltzen zaigu, bide dudarik gabe emankor eta joria, lan honetan ireki baizik eginen ez duguna.

* Nafarroako Unibertsitate Publikoa

1. Ezin da erran euskalari batek ere ikusi ez duenik bide hau, baina garbi dago, dena den, inork ere ez duela behar bezala oinarritu eta justifikatu. Adibidez, Astarloarendako «leku ugaritasunezkoa» da **-tza** (*Discursos Filosóficos sobre la Lengua Primitiva ó Gramática y Análisis Razonada de la Euskara ó Bascuence*, Bilbo, 1883 [1800 inguruan moldatu bazuen ere lan hau], 647). Justo Gáratek «Sufijos Locativos» izeneko artikuluxkan (*RIEV-XXI*, 442-448) **-tze** eta **-iz** aipatzen ditu, hondarreko hau «oso euskalduna» den **-tza**-ren parekotako jotzen duela, baina ez du erraten zergatik hartzen dituen tokizkotzat.

Berrikiago J. B. Orpustanek ere ukitzen du gai hau *Toponymie Basque* (Presses Universitaires de Bordeaux, Bordele, 1990, 13, 61 eta 157) lanean, baina egiten duen proposamena ez du behar bezala justifikatzen eta oinarritzen.

-Tz (a, e) atzizkiak tokia adierazteak duen garrantzia ikusteko toponimo nagusi gutxi batzuk aztertuko ditugu orain, eta beste batzuk aurreraxeago.

Mitxelenak AV-en² **Beintza** eta **Gaintza** herri izenez ari delarik, **behen** eta ***garen** superlatiboetatik atera bide diren **bein** eta **gain**-en eratorri posibletzat hartzen ditu, baina zalantza agertzen du, beharbada «ugaritasuna adierazten duen» -tza atzizkia izen horien azalpenerako egokiena ez delako. Honela dio:

«*be(h)e* “suelo, parte inferior”; adj. *be(h)eko* “de abajo”: *Becoechea*; sup. *be(h)en* “(el) de más abajo” (y adj. derivado *be(h)engo*): *Bengoa*, *Bengoechea*, *Bengolea*. De *been*, por disimilación, *bein* (cf. vizc. *beñak* “las heces”), de donde *Beingolea*, *Beñaran*, *Barruetabeña* y acaso *Beinza* (cf. *Gainza*; también *gain*, según Gavel, es un superlativo, de *gara-en)...»³.

Mitxelenak «acaso» hori sartzeko arrazoia ez zaioke oinarriari zor (*bein* «behen» segurutzat aitortzen du, eta *gain*-en adiera, *garaen-etik atera delarik edo bestela, argi baino argiago dago, eguneroko hitza izanik), atzizkiari baizik. Ikusiko dugun bezala -tz(a, e)-k toponimian duen toki esanahia garbi dagoenez gero, **Beintza** etorkiz «behereneko tokia (herria)⁴» eta **Gaintza** «goreneko tokia (herria)» direla erran dezakegu⁵.

Andrés Iñigok Elgorriagako **Beintzaga** ongi dokumentatua biltzen du bere tesi argitaragabe⁶, eta hizkuntz iruzkina egitean honela dio:

«Compuesto quizás de *bein*, variante disimilada de *behen* “en la parte inferior”, seguido del sufijo abundancial -tza y del sufijo de lugar -aga, sin que, en su conjunto, pueda apreciarse el significado del topónimo».

Hortaz, Mitxelenak izan bide zituen arazo berak izan bide ditu Iturengo ikertzaileak, -tz(a, e) ugaritasunezkotzat jotzeagatik.

Era berean, **aiher** izenaren gainean oinarriturik dagoen **Ayesa / Ageza** Nafarroako herriaren izena anitzez modu erosoagoan azal daiteke **aiher** («malda, aldapa» toponimian) izenaz gainera -tza (edo -za agian, soinu igurzkariz) tokizkoa dugula kontu egiten badugu, eta ez -tza ugaritasunezkoa, «aldapa ugari» baino egokiagoa baita, ezbairik gabe, «aldapan dagoen tokia» (herria, kasu honetan) adiera⁷. Izen honekin loturik bide daude Zubietako **Aiáza** toponimoa (**Ayaz** dokumentazioan, berriki arte. Ikus beherago **Aranatz** > **Arantza** pausoa iruzkintzean dioguna) eta honen eratorria den **Aiázamaldà**, kasu honetan **aiher** gabe **ai** badukegu ere⁸: cf. **Aierdi / Aiardi, Aierza**

2. *Apellidos Vascos*, Txertoa, Donostia, 1973 (3. argitarapena) eta Donostia 1989 (4. argitarapena). Mitxelenak, denok dakigun bezala, ongi ezagutzen zituen gure hizkuntz historia eta aspaldiko eta oraingo autoreen lanak, eta toki adiera aipatzen ez badu, aurrekoek honelakorik aipatu ez zutelako da. Guk gure aldetik egin dugun berrikusketan ere ez dugu horrelakorik aurkitu, aurreko oinoharreen aipatu salbuespenak -besteren bat ere izan liteke- alde bat utzirik.

3. *Ib.*, 140. sarrera. Letra beltza gurea da. Gavelek *Grammaire Basque* (bi ale, Baiona, 1929, 194. or., 3. oinoharra) lanean ematen du etimologia hori: «*Gain* est apparemment une contraction pour *garen* (cf. *hain* de *haren*, et *zein* de *zeren*); *garen* est le superlatif de *gara* “haut”».

4. Basaburu Txikiko beste hiru herriekin -Ezkurra, Eratsun eta Saldiasekin- alderatuta.

5. Aldapan dago Araizko herria, altu aski, Mallopean. Gipuzkoako Gaintza ere, Juanito San Martín euskaltzainak dioskunez, gain batean dago.

6. *Toponomástica Histórica del Valle de Santesteban de Lerín (Regata del Ezkurra)*, 218-219. Gure lan hau karrikara orduko argia ikusi izanen du tesi honek.

7. Herri izen honen etimologiaz ikus *Eslaba Aldeko Euskararen Azterketa Toponimiaren Bidez (EA-EATB)*, Euskaltzaindia, Bilbo, 1994, laneko 105-107. orrialdeetan dioguna.

8. **Ai** «aldapa, pendiza» zela ikusi zuten lehenak, dakigunez, Añibarro eta Astarloa izan ziren. Bigarrenak honela zioen:

«*ai-ja*. Literalmente quiere decir el *ai*; pero el bascuence aplica esta voz á todo fluido, deleznable y delicioso: de aqui es el llamar *aija* á las papas ó papillas (...): con este nombre dan tambien á enten-

/ **Aiarza**⁹... **Aldabea** (arrunta) eta **Aldagora** (bakana) aldapatsuak ere aurkitzen ditugu gure leku izendegian, mendi hegalak aditzera eman ohi dituen **Aldaia** ezagunaren aldamenean, eta **Pikarana** toponimoa eta **Ikarana** deitura ere bai, **Ikaiburu**, **Ikaiburuondoa**... toponimoen aldean, **Aia** eta **Aiegi** herri aldapetan kokatuak ez aipatzeagatik¹⁰. Andrés Iñigok honela deskribatzen ditu Zubietako bi toponimoak¹¹:

«(Aiaza) Es la parte superior de la amplia ladera que, comenzando en la mugade de los pueblos de Zubieta y Labaien y extendiéndose desde AZKARATEKO BORDA por la parte O a AGOTABURU y URRIZTIZARRETA por la E, baja hasta el barranco de LOTZABIEN».

«(Aiazamalda) Ladera en pronunciada pendiente, extendida desde la parte inferior de AIAZA hasta BEOLATEKO ERREKA».

Orain azalpen egokia izan dezakeen beste toponimo bat Nafarroako **Atetz** (bailara izena) dugu; honen osagaiak **ate** «portilua, harratea» oinarria eta **-tz** atzizkia dira, eta hasierako adiera «ate tokia, portilu lekua», Gipuzkoako **Ataun**-ek duen berbera. **Ateta**, **Ateaga**, **Ataketa**... moduko toponimoak, bestalde, ugariak dira. Egokiro azal daitekeen beste bailara izen bat euskaraz -toponimia txikia lekuko- **Berroza** (**Berrotza**?; **Berrueza** erdaraz) deitu izan dena dugu; honen oinarrian **berro** «labakia» eta **-(t)z(a)** toki atzizkia ditugula dirudi (cf. Aurizberriko **Berragu**, Zaraitzuko **Berregu** eta Eslaba-Galipentzuko **Beragu**).

2. (K, G)UNTZA, (K, G)UNTZE ATZIZKIA LEKU ATZIZKIA DA ETA TARTEKA -(T)EGI, -(T)OKI, -(G)UN(E), -TZ(A, E)-REKIKO TXANDAKETAN AURKITZEN DUGU

2.1. Sarrera

Toponimia de la Cuenca de Pamplona. Pamplona / Iruña (TCPP) liburuan¹² arduratu ginen aurreneko hemen sakonkiago aztertzeke asmoa dugun atzizkiak. Liburu horretan Iruñeko **Larrazkuntzea** eta Orkoiengo **Gomezkuntzea** toponimoez mintzatzean, bukaera ikusirik, eman ohi zen azalpena

der todo declivio por la analogía que tiene con lo fluido y deleznable, y esta última significación fué algun tiempo la más usada. Así nos persuaden los innumerables caseríos, cuyos nombres deben su origen á este radical. *Ai-ja* es hoy un pueblo de Guipúzcoa, que tomó su nombre de un caserío así llamado. Los *Ai-arzas*, *Ai-ñoas*, *Ai-lloas*, *Ai-llicas*, *Ai-lloas*, *Ai-arbes*, *Ai-tolas*, *Ai-janguices* ó *Ajanguices*, *Ai-ñibarros*, *Ai-nituas* ó *Anituas Anituas* y otros innumerables caseríos y apellidos deben su origen á la interjección *ai* bajo la significación de declivio. *Aiarza*, caserío edificado en un gran declivio: *Aiñoa*, declivio pequeño: *Ailloa*, montoncito: *Aillica*, declivio de mucha cuesta: *Aillona*, buen declivio: *Aiarbe*, declivio bajo: *Aiangüiz*, del declivio angosto: *Aitola*, paraje declivoso: *Añibarro*, valle declivoso o que está para la falda de un monte: *Aiñitua* ó *Anitua declivado*», *Discursos*, 562.

9. **Aiar**- ere izan genezake; ikus *AV*, 17. sarrera. **Ayarca** toponimoa Urbiolan dokumentatzen dugu, 1571. urtean (PR-Lizarran, 8. k-bis): «dos viñas...donde llaman ayarca...la una afrenta con p^a de el ospital de hurbiola», eta **Ayarça** Lukinen 1579an (ib.).

10. Ikus gure *EAEATB*, 163, 312, 346, 580, 614 eta 862. orrialdeak, besteak beste. **Aldaia**-z eta beste batzuez ikus Alfonso Irigoienen «Sobre toponimia de las Encartaciones», in *En Torno a la Toponimia Vasca y Circumpirenaica*, Deustuko Unibertsitatea, Bilbo, 1986, 54-99 (56-57).

11. Aipatu *Toponomástica Histórica del Valle de Santesteban de Lerín (Regata del Ezkurra)* doktorego tesitik hartzen ditugu datuok (487, 488).

12. Euskaltzaindia, Bilbo, 1994.

aipatzen genuen lehenik¹³ (**larrazko** + **euntzea** edo **larratz** + **euntzea**, eta **Gomez**, **Gomiz-** + **euntzea**, hurrenez hurren), baina segidan dokumentazioa aztertutik etimologi bide hori zalantzan jar zitekeela genioen, eta toponimoen jatorria, bigarren osagaiari doakionez, beste bide egokiago batetik bila zitekeela. Bide hori, funtsean, bigarren osagaitako **-(g, k)un(e)** eta **-tz(a, e)** atzizki lekuzkoek moldatu atzizki orobat tokizko konposatua proposatzean zetzan¹⁴.

Atzizki konposatu hori tauletara ateratzeko Iruñerrian eta bestetan arruntak diren **Baçarrecunça** (Oltza), **Baçarrecunça**, **Baçarre guncea**, **Baçarregunça**, **Bacarre gunea**, **Baçarre hunea** (Atondo), **Bazarreçunça** (Otxobi), **Baçarrecunza**, **Bazarrecunza** (Añezkar)¹⁵ bezalako toponimoak aipatzen genituen, Aritzen dokumentatzen den **Bazarretoquia**-rekin alderatuz. **Baçarrecunça**, **Baçarrecunça** Labion¹⁶ eta Zandion¹⁷ ere aurkitzen dugu; Beasoainen **Baçarre cunça** (1590), **Bazarrecunze** (1721), **Bazarrekunza** (1736) leku izena dokumentatzen da, **Bazarneúnza** edo **Bazarrekunze** bilakatua egun¹⁸.

Horietaz landara, Lakabeko **Chindilacuncea** (**Txindilakuntzea**, «txindillerria, txindilatzea» *vel simile*) eta gure literaturan ageri diren **okuntza** «alorra» (< ogi + kuntza) edo, eta **etzauntza** «etzatokia, etzangua» (< etzan + untza) izen arruntak ere ematen genituen *TCPPI*-n, Mitxelenaren *FHV*-tik atereak biak¹⁹.

1995eko abenduan Iruñeko udalak antolatu zituen *Iruña eta euskara* izeneko ihardunaldietan parte hartzeko egokiera izan nuen, eta bertan aurkeztu nuen txostentxoan -gero argitara emana, egun horietako lanak biltzen dituen *Iruña eta Euskara Ihardunaldiak* izeneko liburuan²⁰- **Larrazkuntzea** aipatzean atzizki bera duten beste toponimo eta izen arrunt batzuk mahaigaineratu nituen: Muzkiko testuetan agertzen den **ongarricunceac** (**ongarrikuntzeak** < **ongarri** + **-kuntze** + **-ak**, erdarazko «estercoleros, fimerales» edo); honen adierakidea dirudien Garisoango **Gorozkuntzea** (< **gorotz** + **kuntzea**²¹, **Kos-**

13. 291-292 eta 433-434. orr.

14. Oker dago L. M. Mujika **-untza**, **-(k)untza**-ren jatorritzat latineko **und** + **itia** proposatzen duenean (*Latina eta Erromanikoaren Eragina Euskarari*, Sendoa, Donostia, 1982, 310-311; *LEREE* hemendik aitzina). Nolanahi ere, egiten duen **-(k)untza** / **-(k)unde** parekatzeak pista ematen digu bigarren atzizki horren azpian **-un** + **-de** (ikus **-te**, **-de-z** aitzinago dioguna) izan ditzakegula pentsatzeko, hauek gure ustean latinarekin zerikusirik ez badute ere. **-Kunde**-n **-une** genuela Azkuek ikusi zuen aspalditxo (*Morfología Vasca*, La Gran Enciclopedia Vasca, 3 ale, Bilbo, 1969 [I, 15 eta 66-67]).

15. Ikus Jimeno Jurioren Iruñerriko lanak. Beste toki batzuetan **Batzarrategia** (**Bazarrateguia** Galdion 1830ean; Allin eta Ameskoetako hipotekak, 13. liburua, 49. or.) eta bereziki **Batzarremendia** azaltzen da, batzarrekuntze edo batzarretokia mendingo zegoelako, dudarik gabe.

16. PR (Protokoloak)-Iruñea, 32. k-I, 51, 1586.

17. PR-Uharte, 43. k., 1613, «otras dos piecas...en la parte llamada baçarrecunça».

18. *Nafarroako Toponimia eta Mapagintza (NTEM)*, Nafarroako Gobernua, Iruñea, 1991z geroztik, XI. alea, 56. or.

19. Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia, 1977, 2. argitarapena, 533. Mariano Izetaren arabera **ezauntze** erratan da orain Baztanen; *Baztango Hiztegia*, Nafarroako Gobernua, Iruñea, 1996, 81.

20. Iruñeko Udala, Lizarra, 1996. Gure lana, nahi genukeen baino akats grafiko gehiagorekin, 21-44. orrialdeetan ageri da.

21. PR-Lizarra, 6. k. Honela dio agiriari:

«otro yermo...en...gorozcunça...afrentado con...el Camjo q ba de garissoayn al molino dezentenoz».

Cf. **-(t)egi** atzizkia duen Ziraukiko **Koroztegi**, **Koroztobi** moduan ere azaltzen dena (PR-Zirauki, 1. k., 1570; cf., baita ere, **ikaztegi** / **Ikaztobi** pareta):

«una casa en la parte llamada coroztobia que afuenta...con calle que ba desde la casa de gonçalo para osateguia y de la tercera parte con los muros de corozteguia».

kúntze orain²²), eta Olloibarko Anotz eta Saldise herrietako **Gazkuntze** leku izena²³, *NTEM-XI*.ean ematen den azalpena (< **gatz** + **euntze**) arbuizatzen genuela, gure ustean **gatz** + **kuntze**-ren bidezko etimologia egokiagoa baita. Muzkiko testuak honela dio:

«...eta acabatu orduco veren predicacioa equenduco diote vicia Antechristoac eta egoindre even corpucec zaticaturic plaza eta **ongarricunceac** barrena irur egunez, eta irugarren egunean erresucitatuco ditu Jangoicuec eta igoco ditu cerra (...)»²⁴.

Elkanoko Lizarragak ibiltzen duen **kuntze** «marka, seinalea» ere aztergai dugun atzizkian oinarritua dateke²⁵:

«Aldare-alcinean cego arri andibát, cein sanduac oñés uquituzuenecó berachstuzé nola balitz loi oreáscoa, de manéra ezi artan guelditucire señalaturic **oñen cúntzeac**»²⁶.

«Doezi lenik señalatus azoteen **kuntzeak** aragian, paratzen dute guzia ubel ubela»²⁷.

«Deitzen du beregana Jesusek arima, ematera besarka eterno gura pegaturik bere bularreko **llaga-kuntzera**»²⁸.

«Ikusten baitut animaleen **oinkuntze** anitz orrat, baña bat bera ere ez atzerat»²⁹.

Ez dakigu idazle honek ibiltzen duen **gerruntze** -Nafarroako beste toki askotan ere ezaguna dena- gure atzizkiaz osaturik dagoen; M. Agudek eta A. Tovarrek ez dute deus erraten honen etimologiaz³⁰. **Erlauntza** hitzean, berriz, segurua da mintzagai hartu dugun atzizkia dugula (cf., beste atzizki batez, Nafarroako toponimian hain ugariak diren **Erlategia**-k: *Erlategia*, *Erlategieta* Iruñean, *Erlategitxar* Ezporogin...); alegia, osagaiak **erle**-ren elkarketako aldaera den **erla-** eta **-untza** atzizki konposatua dira.

Unanuko **Korostegi** (**Kostegi** bilakatua egun; *NTEM-VIII*, 80) **gorotz**-ekin egon liteke lotua, baina dokumentazioa **goros-** «gorosti»-ren alde mintzo da. Cf. Aezkoa-Hiriberriko **Korostuia** toponimoa (in gure «Do.i atzizkiaren ondorengoak Nafarroan», *FLV*, 57, 1991, 33-53 [42]), non bukaerako **-tui** horrek **gorosti** arruntaren **-ti** amaiera ugaritasunezko atzizki fitonimoekin ezaguna izan daitekeela idarokitzen baitu. Cf., gainera, **korostui** izen Aezkoan arrunta, «Un vocabulario aezcoano, salacenco y roncalés preparado por el Príncipe Bonaparte»-ren arabera. In *Sobre Historia de la Lengua Vasca*, Anejos del Anuario del Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo», 10, Donostia, 1988, 2 ale, 298-319 (311).

Dorraako **Koroso**-n (*NTEM-VIII*, 37, **Koóso** orain) ere oinarri bera (**koros**) eta **-zu**, **-so** atzizkia (cf. **Beloso**, **Belosu**, **Elosu**, **Eloso**...) dituzkegu.

Aritzaletan ere **Gorozkuntze** dugu 1597an («una pieça...donde llaman gorozcunçe», PR-Lizarrá, 11. k.), eta Muzkiko testuetako **ongarrikuntzeak** hitzak aztergai dugun toponimoan **gorotz** ikustearen alde egiten du. Cf., dena den, Burutaingo 1606ko **Gorostiguneaga** (PR-Egues-Uharte, 42. k.).

22. *NTEM-XXVII*, 55. Ibar bereko Iurre herrian **Gascunzea** dugu 1738an, **Buscúntzia** egun, eta Muniainen **Gazcunzegaña**, **Kaskonzegáin** bilakatua orain. Jaitzen ere **Gazcuncea** toponimoa dugu 1812an, eta **gascuncea** izen arrunta 1859an; Argiñon **Gazcunzea** nahiz **Gascunzea** toponimoa ageri da, eta Iruñon ere bai (**-sc-z**), 1738an (*NTEM-XXVII*, 71, 72, 109, 151, 166, 171 eta 184).

23. 34 eta 108. Etxauribarko Ziritzan ere opatu dugu **Gazkuntzea**: «otra p^a en la endrecera llamada los Robres otra p^a en el ter^o llamado gascunçe», PR-Lizarrá, 2. k., 1547.

24. Manuel Lekuona, «Textos Vascos del siglo XVIII, en Tierra de Estella», *FLV*, 15. zkia., 1973, 369-390. orr. Letra beltza gurea da.

25. Azkuek *Morfología Vasca*-n Larraunen «kuntza txarreko gizona da ori» «es de mala traza ese hombre»-ren modukoak aditzen direla dio (lehen aleko 68. orrialdean).

26. *Jesukristo, Maria eta Santuen Bizitzak*, J. Apececheak eta F. Ondarrak paratu edizio kritikoa, Nafarroako Gobernua, Iruñea, 1994, 285. or. Letra beltza gurea da.

27. Policarpo Iraizozko, «Vocabulario y fraseología de Joaquín Lizarraga-III», *FLV*, 1979, 31. zkia., 121-162 (126).

28. Ib.

29. Ib., 144.

30. *Diccionario Etimológico Vasco-V*, Anejos del Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo», Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia, 1992.

Nafarroako alderdi zabal batean ibili den beste izen ezagun bat **euntze** «belagia» dugu³¹. Honen azalpena Mitxelenak egin zuen aspalditxoan³²; hizkuntzalari errenteriarren arabera latineko **fenu**-ren eratorri bat dukegu, eta beraz, bilakaera honelako zerbait dateke: **fenu** > ***feū** > ***feun** > ***eun** + **-tze** atzizkia, **euntze**-ren kasuan, eta ***feun** > **beun** + **-tza** Atezko **Beuntza** herri izenarenean, azken honetan jatorrizko ***Feuntza** bat gero **Beuntza** bilakatu dela ere pentsa daitekeen arren. Orain, dena den, eta atzizkia **-untza**, **-untze** ere izan daitekeela badakigularik, etimologia argitzeko beste bide bat zabaltzen zaigu: ***feu**, ***beu**, ***eu** + **-untza**, **-untze** hain zuzen ere. Honen alde mintzo bide dira Nafarroako mendebaldeko **eutza** (Eúza egun Eulaten, adibidez)³³ eta **eutze** aldaerak (**Eutzelatza**, Lukin, 1570; **Eutzebiribila**, Arroitz, 1571)³⁴, hau da, soinu sudurkaririk gabeko aldakiak, **-un** atzizkia ez dutenak.

Bestalde, toponimian aurkitu ditugun zenbait datuk **eunea** ere (< ***eu** + **-une**, antza, nahiz ***eun** gehi toki kasuetan ibiltzearen ondorioa ohi den **-ea** bukaera [cf. **Aranea**, **Legarrea**...; bukaera honek, dena den, beste etorki bat ere izan lezake, baina hau ez da, gure irudiz, horren segurua]) bazela iradokitzen digu. Cf., adibidez, Tabarko 1712ko **Belarretaco eunea** / 1777ko **Belarzetacouncea**³⁵ edo Elgorriagako **Eunea**³⁶, baina, dena den, aurreneko kasuan irakurketa arazo hutsa ere izan daiteke, beste lekukotasunik ezean.

2.2. (k, g)untza, -(k, g)untze-dun toponimo argi samar batzuk

Aipatutakoez gainera, gure toponimiaren azterketa sakonago batek atzizki bera duten beste hainbat lekuko azaleratzen ditu:

2.2.1. *Akerruntza*

Arbizuko toponimoa dugu hau³⁷; oinarrian **aker** animala izena dugula irudi luke (cf. **Akerregi** ugariak; Lergakoa, kasu³⁸, Arbizutik oso hurbil dagoen Unanukoa³⁹, edo Elgorriagakoa⁴⁰), eta bigarren osagaian **euntze**-ren aldaera den **euntza**⁴¹ izan genezake, baina **-untza** atzizki konposatua ere bai (cf. behegaur aipatzen dugun **Otsauntze** dudazkoa).

2.2.2. *Azkuntze*

Nafarroan **Azcunce**, **Azcuncecoa** edo **Azcunzarena** aldaerak opatu ditugu

31. Izen honek izan duen zabalkundeaz *EAEATB*-en mintzo gara, 78. orrialdean.

32. *FHV*, 492 eta 509. Ikus, orobat, *EAEATB*, 77.

33. *NTEM-XXII*, 172.

34. PR-Lizarra, 8. k., eta 8. k-bis.

35. *NTEM-XXXI*, 296.

36. Andrés Iñigo, *Toponomástica*, 232. **Egunoa**, **Eunegui** eta **Eunaga** moduan ere dokumentatzen da. Ikus lan honen hirugarren atalean dioguna, **Ibiltzieta** herri izena aztertzean.

37. *NTEM-XII*, 64.

38. *EAEATB*, 579-580.

39. *NTEM-VIII*, 66.

40. A. Iñigo, *Toponomástica*, 199.

41. Aldaera hau mendebaldekoa bada ere, Artzibarko Artozki herrian ere opatzen dugu. Ikus *NTEM-XXXII*, 49, nahiz beste herrietan **euntzea** dugun (ikus, konparaziorako, lan bereko 71. eta 76. orr.).

Lizoainen, etxe bera izendatzeko, hirurak seguruenera **Azkuntze** deituraren gainean eraikiak direlarik⁴² (**Ascunze** deitura ere ezaguna da). Honen oinarrian, Mitxelenaen iritziz, **haitz** edo **atx** dugu, gehi **-gune**-ren aldakia den **-kun**, **-ku(n)e** (cf. **Azkue**, **Azkune**), gehi **-tz(e)** ugaritasunezko atzizkia. Hemen, berriz ere, maisu errenteriarrek **-tz(e)**-k maiz ohi duen adiera ikusi ez zuela erran daiteke, **Batzarrekuntze** / **Batzarreune**-ren kasuan bezala hemen ere **Azkune** eta **Azcunze**, **Ascunze** baliakidetzat jo baitaitezke. Tabarko egungo **Askúnzia**-n (**Oiancunzea** 1700. urtean) beste oinarri bat dugula segurua da, nahiz hau zein den garbi ez den ageri. Bukaeran **-kuntze** gabe **-ko eun-tzea** dukegu («el prado boyeral llamado oyazeunzea» dugu 1700. urtean)⁴³.

2.2.3. *Basauntza*

Bakedaoko toponimoa da hau⁴⁴. Osagaiak Nafarroan bereziki mendebaldekoa den **baso**-ren elkartetako **baso**- aldaera (cf., halere, aski ekialdean dagoen Uxueko **Basandia** toponimoa) eta mintzagai dugun **-untza** toki atzizki konposatua dirateke. Ez dirudi Bizkai aldean eta ibiltzen den **basatza** «lohitzea»-rekin (ikus **Azkue**) lot daitekeenik (cf. Estellerriko **Basagaitza** eta **Loitzegaitza**, eta **lohi**, **logi** osagarria duten toponimo ugariak). Cf., orobat, Esterbarko **Basagunea**⁴⁵.

2.2.4. *Belauntza (Belauntzaran), Belarkuntze*

Belaunza eta **Belaunzaran** azaltzerakoan Mitxelena⁴⁶ **belar** hobesten du oinarritako, baina **bel(h)aun** «rodilla» edo «bidegurutzeta» ez du zeharo arbuizaten; gero **-un**, **-une** «tokia, tarte» eta **-tza** ugaritasunezkoa ditugula dio. Guk Aezkoako **belaun** «belagia» izena ikusirik⁴⁷ **Belauntza**-n **belaun** + **-tza** dugula erranen genuke, eta Zulueta⁴⁸ **Belarkuntze**-n **belar** + **-kuntze**. Nafarroan oso ezaguna den **Belagua** bailararen izena ere apika bide honetatik azaldu beharko dugu (< **belar** + **-gu** «gune»; cf. **Berragu** eta beste).

2.2.5. *Beltzuntze(a)*

Mitxelena *Apellidos Vascos* lan bikainean **Belzunze**, **Belsunze** deituran **beltz** dakusa oinarritako, eta «atzizki konposatuen moldaketan» parte hartzen duen **-une**, **-gune**, **-un**, **-ue** atzizkitako. Bigarren hau dela eta (ikus 579. sarrera), **Belaunza** eta **Lacunza** ere aipatzen ditu (ikus goitiago eta beheitiago dioguna), baina **-untza**, **-untze**-z, osorik hartutako formaz alegia, ez dio deus. Lan berean **beltzuntze**-z + **ibar**-ez osatutako **Beltzuntzibar** (**Belzunci-bar**) ere aipatzen du, eta adieraz izenburuko horren parekoa den **Beltzunegi**

42. Agoizko hipotekak, 2. liburua, 1789, 1820 eta 1827. urteetan, hurrenez hurren (300, 320 eta 325. orr.).

43. *NTEM-XXXI*, 252.

44. *NTEM-XXII*, 49.

45. PR-Egues-Uharte, 39. k., 1630: «una vina en el termino de Larrasoayn carr llamado basa gu-nea».

46. *AV*, 147. sarrera.

47. Cf. Orbarako 1914ko katastroko **Sabatenvelauna**, **Xabatenbelon** egun, **hots**, **Xabaten** (**Xabatenea** etxe izena da) + **belauna** «belarrunea».

48. **Belarkúnze** da toponimo hau egun, **Belarrecunze** 1892ko katastroan.

nafar toponimian ezaguna ere ematen du⁴⁹. Ondarreko honetan ikusten den bezala, **-tze**-ren ordainez esanahi iruditsua duen **-egi** tokizkoa ageri zaigu.

EAEATB-en⁵⁰ Morionesko dokumentazioko **Beltzuntzea** aipatzen genuen, eta egungo **Río de la Magdalena**-ko **Pozo de Zabaleta** putzu beltz-sakona bera zela erraten. Agiriko lekukotasuna hau da:

«una pieza...que llaman alorMacurra en el termino que llaman belzunzea Junto al Río que baxa de la bizcaia» (1703).

Horrekin batera Oibar haraneko Bizkaiko **Usunbeltz** herri hustuaren izena ere aipatzen genuen, antzeko adiera daukala esanez (< **osuin**, ***usuin** «osin» + **beltz**)⁵¹, honetarako Usunbeltz ondoan, errekan, dauden **Butzuan-dia** (**Buziánda** itxuragabetua orain) izeneko osin handietan oinarritzen ginearik. **Beltz** izenondoa, bistan denez, sakontasunak sortarazten duen iluntasunari zor zaio. Arruizko **Beltzúntzeko zubí** eta Artikutzako **Beltzuntza** bi-ziak ere aipatzen genituen.

Nolanahi ere, uste dugu **beltz** izenondoa urararen koloreari ez ezik, lur-rarenari ere zor dakiokela, eta ez dugu zeharo baztertzen kokalekuaren malkartasunak ere eragindakoa izan daitekeelako ideia.

2.2.6. *Butzukuntzea*

Zilegietako toponimotzat azaltzen da 1719an⁵²; osagaiak, bistan denez, **butzu** «putzua» + **-kuntzea** dira, eta esanahia, jatorriz, «putzugunea». Nardoze-Alduaten toponimo bera dugu: **Buzucunzea** (1719), **Buzuconcea** (1740)⁵³.

2.2.7. *Elizkuntza*

Etxarri-Aranazko toponimoa dugu hau, *NTEM-XII*-an⁵⁴ **Elizkúnza** moduan biltzen dena, dudarik gabe erdaraz bildua delako. Osagaiak, lan horretan erraten denaz bestera, **eliza** + **-kuntza** dira (**Elizcunza** zen 1765ean), hots, eta hasmentan bederen, «eliza dagoen tokia» erran nahi zukeen. Hemen berri ere, goitiago ikusi Artikutzako **Beltzuntza**-n bezala, **-untza** mendebaldekoagoa dugu, **-untze**-ren ordainetan. Cf., orobat, Sakanako bereko **Lakuntza** herri izena (ikus beherago).

2.2.8. *Erretekuntzea*

Lizasoainen, Ororbian eta Aldaban dokumentatzen du Jimeno Juríok⁵⁵: **Erretecunça** 1607an, **Errete eunça** 1628an, **Retecuncea** 1622an, **Recun-**

49. Esteribarko herria. Cf.: «otra (pieza)...en Belzuneguidea afrontada...con Camino de Belzune-gui», Agoizko hipotekak, 6. liburua, 584. or., 1860.

50. 669-670. orr.

51. Ib., 567-568. orr. Cf. Arrietako **Usunbérde** (*NTEM-XXXII*, 36) eta Zaraitzu-Espartzako **Osinberdía** (*NTEM-XXX*, 46).

52. PR-Elo, 15. k.

53. *NTEM-XXXI*, 290.

54. 41. or.

55. *Toponimia de la Cuenca de Pamplona. Cendea de Olza* (*TCPCO* hemendik aitzina), Euskaltzaindia, Bilbo, 1989, 222. or., eta *Toponimia de la Cuenca de Pamplona. Cendea de Iza* (*TCPCI* aurrerantzean), Euskaltzaindia, Bilbo, 1990, 63. or.

céas bilakatua gure egunotan. Hemen gure irudiz **erreten** + **-kuntzea** izanenezake (cf. Antxorizko 1584ko **erretenaga**)⁵⁶, Artaxonako ikertzaileak dioenez Argan ura isurtzen duen erreka batek gurutzatzen baitu dermioa. Lehen osagarriaren **-n** disimilazioz desagertu dateke; 1628ko **Errete eunçea** herri bereko **Errota eunçea**-rekiko nahasketaren ondorea izan liteke. Nolanahi ere den, egungo aldaera desitxuratuaren tarteko **-k-** horrek jatorrizko izenean **-kuntzea** genuela ziurtatzen du, ez **euntzea**, honekiko gurutzaketa eta nahasketak kasu batean baino gehiagotan ageri diren arren.

2.2.9. *Gapanaguntze*

TCPPI-n, **Kapanagunea** izenburupean, Orkoienen 1402ko **Gapanagunea**-rekin eta 1442ko **Capanagunea**-rekin batera agertzen den 1402ko **Gapanagunçe** aipatzen dugu⁵⁷. Hemen, garbi ikusten den bezala, ardantzarekin hertsiki loturik dagoen **kapana** edo **gapana** (< **capanna**, erdarazko **cabaña** bezala; erreparatu bigarren aldaeraren hasierako herskari ahostunari) eta **-gune** atzizki bakuna nahiz **-guntze** konposatua ditugu. Bada honen parekoa den beste toponimo bat, **Kapanatzea** (**Kanpanazéa** orain⁵⁸, **Capanacea** dokumentazioan Geretzen, Urraulbeitin, posposiziotzat **-gibel** ibiltzen den eskualdean), itxura guztien arabera **kapana**-z eta **-tze** tokizkoaz osaturik dagoena, **Gapanaguntze** edo **Kapanagunea**-ren balio berarekin. Gesalazko Genbe herrian iturburu bera dukeen **Kapanáz** dugu egun⁵⁹, eta Goñin ***Kapanatze-ta** batetik atera datekeen **Kapanásta**⁶⁰.

2.2.10. *Gorrontz*

Herri izen honen etimologia ez da zeharo argia, baina badaiteke bukaerari aztergai dugun atzizkia izatea, Erdi Aroan **Gorraun(t)z** moduan azaltzen baita (ikus *NHI*, 76). Beranduago ere opatu dugu, inoiz «deitura» moduan⁶¹.

«...constituydos en persona pedro de gorraunz y marimartin Yribarren de lanz su muger vezinos de la dicha villa (Lantz)».

Oinarria zein den erratea zailagoa da, baina **gorra** «gogorra»-n pentsa liteke (ikus beheitiago **Gorraitz**-ez mintzatzean dioguna). Azkeneko bokalaren galtzea edo ez agertzea, bestalde, gauza normalizat hartu beharko dugu: cf.

56. PR-Atarrabia, 6. k., 1584.

57. J. M. Jimeno Juríok ere aipatzen zuen *TCPCO* laneko 262. orrialdean. Erieten ere (*Toponimia de la Cuenca de Pamplona. Cendea de Cizur*, Euskaltzaindia, Bilbo, 1986, 253; *TCPCO* aurrerantzean) azaltzen da **Capanagunea** bat, 1377an.

58. *NTEM-XXXI*, 220. Guk 1826an opatu dugu (PR-Oibar, 101. k.).

59. *NTEM-XXVII*, 62.

60. *NTEM-XVIII*, 72. Galdion **Kapána** dugu orain, **capanagua** 1603an, **capanacea** 1807an, *NTEM-XXIII*, 87. Bakanak ez diren **Tipulatzea** / **Tipulatze-ta**-ren (Bidaurre, *NTEM-XXVII*, 128) moduko txandakatzea dugu **Kapanatze(a)** / **Kapanatze-ta**-n. Bakarren batek ikusi eta ikasi nahi ez badu, **-eta** atzizkia duten toponimoak ezin ditugu beti eta sistematikoki pluralizat irauli erdarara, maiz atzizki toponimiko hutsa baita, pluraltasunik adierazten ez duena. Ikus gai honetaz *EAEATB*, 75-76. orrialdeetan dioguna. Geroko gure esperientziak 1992an karrikaratutako lan horretan genioena baiestera garatzea. Beste horrenbeste erran daiteke, gutxieneko kontuan, **-aga** atzizkiak; cf., hau dela-eta, goitia-goi aipatzen dugun **Gorostigunega**, edo Iturengo **Bidegunaga** (A. Iñigo, *Toponomástica*, 330).

61. «Miguel de olano hijo de Joannes Jurado de Gorraunz olano...» (PR-Atarrabia, 1. k., 22. zkia., 1537), «Pedro de gorraunz» (PR-Egues-Uharte, 43. k., 1612).

Elortz (< **Elortze**-tik), **Ziaurritz** (<***Ziaurritze**-tik?; toponimia txikian **Ziaurritzea** behin baino gehiagotan agertzen da, Erretan adibidez 1826an⁶²; cf., gainera, **Ziordia** herri izena).

2.2.11. *Ibiuntza*

1702. urtean dokumentatu du Andrés Iñigo ikerleak Zubietako toponimo hau⁶³, gaur egun **Ibintza** ebakitzen dena. Autore honek dioenez, Zubieta eta Arantzaren arteko mugatik **Errekabeltza** delakoraino jaisten den hegihantua dugu hau.

Iturengo irakasleak **ibi** «vado» + **huntz** «hiedra» edo **ibin** «rastroj» + **-tza** (adiera berarekin) ikusi uste badu ere, gure iritzian **ibi** dugu oinarritako, eta mintzagai dugun **-untza** tokizkoa atzizkitako. **Errekabeltza -Ditxilluko erreka** beherago- izeneko ubideraino iristea proposatzen dugun etimologiaren aldekoa da, inolako zalantzarik gabe.

2.2.12. *Kalamokuntzea*

Toponimo hau Erro herrian aurkitu dugu, 1786. urtean⁶⁴. Osagaiak **kalamo** landare izena eta **-kuntzea** leku atzizkia dira. Toponimoaren adiera, jatorrian, kalamua zegoen tokia edo zen:

«un henal...en la orilla del Rio pegante a una heredad de casa Semperena llamada Calamocuncea».

2.2.13. *Lakuntza*

Mitxelenak *AV*-en⁶⁵ **lako** «lagar»-ekin lotzen du izen hau, eta garbiro erraten ez badu ere, **laku** «lago, laguna»-rekiko erlazioa ere gogoan darabilela dirudi. **Lako** edo **Laku**-z gainera **-un(e)** tokizkoa eta **-tza** ugaritasunezkoa ditugu hemen irakasle errenteriarren arabera. Mikel Belaskok⁶⁶ Mitxelenak hitz erdika baizik ez dioena kontu garbitzat jotzen du, eta **laku** «lago», **-un(e)** (**-gune** «tokia»-ren aldaera) eta **-tza** ugaritasunezko atzizkiaz osaturik dagoela dio.

Gure ustean oinarrian **laku** dugu, baina ez «lago» adieran, latinez ere bazuen «idoia», «likido depositoa», «aintzira» zentzuan baizik⁶⁷, hau da, euskal toponimian hain arruntak diren **siatsa**, **linga**, **lintsa**, **lintzira** eta tankera honetako izenek duten erranahitsuan. Cf., adibidez, Uxueko **Laku**, **Lakumulatu**, Ageza eta Bidankozeko **Lakuaga**, Irunberriko **Lakua** edo Galipentzuko **Lakuarana**, **Lakuko harana**⁶⁸. Atzizkia **-untza** konposatua dateke, eta jatorrizko adiera «toki urtsua» edo.

Nolanahi ere den, ezin da erabat baztertu esanahi antzekoa zukeen latineko **lacūna** izan dezakegulako ustea, hots, **Lakuntza lakun**-⁶⁹ oinarriaz eta -

62. Agoizko hipotekak, 2. liburua, 69.

63. *Toponomástica*, 544 eta 561. orr.

64. PR-Auritz, 42. k.

65. 387, 569 eta 579 sarrerak.

66. *Diccionario etimológico de los nombres de los pueblos, villas y ciudades de Navarra. Apellidos navarros*, Pamplona, Iruñea, 1996, 257.

67. J. Corominas - J. A. Pascual, *Diccionario Crítico Etimológico Castellano e Hispánico*, Gredos, Madril, 1989.

68. Ikus *EAEATB*-eko 134, 419 eta 825-830. orrialdeak.

tza atzizkiaz osaturik dagoelakoa, baina ez dakigu mailegu hori euskaraz inoiz erabili den, ez eta gure toponimian inolako presentziarik baduen, **laku** ugaria den bitartean. Honengatik guztiarengatik **laku** + **-untza** etimologia ikus-tera makurtzen gara.

2.2.14. *Lezuntze*

Goñi herriko **Sima de Lezúnze**⁷⁰ toponimoaren oinarrian **leze** dugu, ez-bairik gabe, eta seguru aski aztertzen ari garen **-(g, k)untze** atzizki konposatua.

2.2.15. *Otsauntze*

Ezkabarte bailarako Orrio herriko toponimo honetan (1607an dokumentatu dugu⁷¹) aztergai dugun atzizki konposatua ote dagoen dudakoa da (cf. gorago, Arbizuko **Akerruntza**), osagaiak **otso** -hau seguru samarra da- eta **euntze**-ren elkarketako aldaera izan ohi den **-untze** ere izan litezkeelako (cf. **Tallaeuntzea** > **Talluntzea** «prado tallazón» ugariak).

2.2.16. *Sukuntzea*

Olabe herriko toponimoa zen hau 1612. urtean⁷²; oker ez bagaude **su** «sua» + **-kuntzea** atzizki tokizkoa ditugu hemen. Argiñaritzen oraindik ere bizirik dago dokumentazioko **Sucuncea**, eta **Sukúnzia** erraten da⁷³. Deierri-Hiriberrin **Sukuntzea**-ren antzetsukoa den **Sutegua** genuen 1573an⁷⁴.

2.2.17. *Urguntzea, Urguntza*

Lehena Errotzen dokumentatzen da, oso fidagarria ez den 1894ko katas-troan. Egun bizirik dagoena **Urgunéa** da, zaharragoa izan ohi den **Ugunea**-ren aldaera⁷⁵, hau da, **ur** + **gunea** «marécage, aguazal» Bonaparteren arabera⁷⁶. Urbanan, berriz, **Urgúnza** dugu bizirik⁷⁷.

69. Cf. **ardo**, **balea** baina **ardantze**, **balenodeiak**, kasurako.

70. *NTEM-XVIII*, 73. Cf. **Lezaun** herri izena; hau, dena den, **Lecaon**, **Lessaon** eta **Leçaon** mo-duan ere dokumentatzen da, **Lecaun**, **Leçahun**, **Leçaun** gisa ez ezik.

71. PR-Uharte, 41. k.

72. Ib., 43. k.

73. *NTEM-XXVIII*, 70-71. Guk 1578. urtean opatu dugu aurrenekoz: «otra pieça...En la parte llamada sucuncea...afrentada con pieça...del dicho lope de goyni», PR-Lizarra, 1. k-bis.

74. PR-Lizarra, 2. k. Berueteko etxe baten izena ere bada **Sutegia**; Goizuetan **Xuteixar** oikonoimoa dugu.

75. *NTEM-XIII*, 74 eta 242. **Urgunéa** 1580an **Ugunea** zen: «...en el termino de erroz y en la en-dreçera llamada Ugunea afron...con...la açequia», PR-Arakil-Hiriberrin, 4. k.

76. «Materiales para un estudio comparativo del vascuence de Elcano, Puente la Reina, Olza y Goñi», Fco. Ondarrak argitara emana, *FLV*, 39, 1982, 133-228 (138). Cf. Etxarrego **Zelai o Urto-quia** toponimoa, Irurtzungo **Urtoqui**, **Urtoqui** edo **Urtoquia**, eta Zuhatzuko **Urtóki** edo **Urtókia**, *NTEM-XIII*, 245, 256 eta 128. orr., hurrenez hurren.

77. *NTEM-XVIII*, 143. Bertan egiten den iruzkinean bukaerako **-za** hori (**-tza** berez, euskaraz) **balsa** erdal generikoan oinarriturik azaltzen da, **balsa** «idoia»-ren plurala atzizkiaren ugaritasunezko adierarekin lotu nahian. Guztiarekin ere, kontuan hartu beharra dago 1930ean **balsa de urgunza** du-gula, singularrean. Gainera, Ameskoako toponimia biltzen den *NTEM-XXIII*.ean (244), Ameskoeta-ko limitazioetan **Urgúnza** eta **Balsa de Urgúnza** azaltzen da, singularrean.

2.3. Bukatzeko

Beste kontu bat da toponimian opatzen dugun **-(g, k)untza**, **-(g, k)untze** hau hizkera arruntean aurkitzen dugun atzizki homonimoarekin identifikatu beharra den ala ez, hau da, **antolakuntza**, **aterkuntze**, **errankuntze**... eta antzeko hitzetan azaltzen den bera den ala ez. Gure ustean erantzuna baiezkoa da, zeren **une** atzizki eta hitz askeak tokia eta denbora adieraz dezakeen era berean (cf. **bihurgune** hitza eta «**une honetan**» sintagma), **-(g, k)untze**, **-(g, k)untza**-k ere, aldakiak aldaki, tokia -toponimian, ikusi dugun bezalana hiz denbora, hau zentzu zabalean hartzen delarik, adieraz baitezake. Honen arabera **antolakuntza** zerbait antolatzen den unea litzateke hasiera batean, nahiz gero antolatzearen ekintza ere ezagutzera ematera igaro den; **aterkuntze** Baztanen⁷⁸ «aterraldia», «aterrunea» da, eta **errankuntza** «esaldia» edo zatekeen hasmentan, gero «esamoldea» adiera hartu badu ere.

3. TZ(A, E) ATZIZKIAK TOKIA ERE ADIERAZTEN DU BATZUETAN

Izenburuan paratu dugun atzizkiak lekua ere adieraz dezakeela (agian hau izanen da esanahirik zaharrena) garbi samar gelditu dela uste dugu orain arte erran ditugunekin. Dena den, eta irakurleen artean egoskorren bat balego ere, gai hau sakonkiago aztertzen saiatuko gara hurrengo orrialdeetan.

Lehen-lehenik lanaren hasieran aipatu ditugun **Beintza**, **Beintzaga**, **Gaintza**, **Atetz**, **Berro(t)za** eta **Ayesa** / **Ageza** gogorarazi nahi ditugu, eta Zubietako **Ayaz** egun **Aiaza** bilakatu⁷⁹. Gainera, gure argumentazioa biribila izan ez dadin, beste lekukotasun batzuk aipatuko ditugu orain, honaino ikusitakoez landara. Nolanahi ere, eta aurrera baino lehen, aintzat hartzekoak diren aitatu baliokidetasunak gogorarazi nahi ditugu. Hona hemen beraz:

-**Akerruntza** / **Akerregi** (ez da segurua, lehenaren dokumentaziorik ez dugulako).

-**Azkuntze** / **Azkune**, **Azkue**.

-**Belauntza**, **Belarkuntze** / **belauna** «belagia», **Belagua** (dudazkoa).

-**Batzarrekuntza**, **Batzarrekuntze**, **Batzarreguntze**, **Batzarreguntza** / **Batzarregunea**, **Batzarreunea**, **Batzarretokia**, **Batzarrategia**.

-**Beltzuntze** / **Beltzunegi**.

78. M. Izeta, *Baztango Hiztegia*.

79. Aranatz > Arantz-a-n, Iturengo Iturran > Iturran > Iturna, Iturna-n, Mantxolatz > Mantxóltza-n, Ortzorrotz, Oltzorrotz > Urtzórtza-n (Eltzórtza Zubietan), Totolatz > Totóltza-n, Zubietako Lotzabien > Lotzabian > Lotzáina-n eta Arantzako Itolatz > Itóltza-n (Andrés Iñigoren tesitik atera ditugu datuok) azentuak eragin bide duen metatesia dugu. **Aiaz** > ***Aiza** bilakaera oinarriaren laburtasunak galarazi izanen du (cf. **Ardui** toponimo zabaldua, baita **-doi**, **-dui** > **-di** laburketa gertatu den Iruñerria bezalako eskualdeetan ere. Ikus afera honetaz gure «Do.i atzizkiaren ondorengoak Nafarroan» laneko 35. orrialdean dioguna). **Urtzortza**, **Eltzortza**-ren bukaerako **-a** hori analogiari zor zaioke, berez **-o** behar baitzukeen. Cf., adibidez, dokumentazioako Iturengo **Saroe**, **Sarobe**, **Saroba** bilakatu orain.

Oker daude Múgica eta Mendoza («De toponimia Navarra. Sobre el *Nomenclátor Euskérico de Navarra*. Aspectos Filológicos y Sociológicos», *ASJU*, XXVII-1, 1993, 551-574) **Arantz**a eta **Aientsa** lortzeko aurreko ***Aranatza**, ***Aienasa** bat behar direla diotenean, honelakorik inoiz dokumentatzen ez delako, ***Iturranana**, ***Mantxolatza** eta ***Ortzorrotza**, ***Oltzorrotza**, grafiak grafia, inoiz dokumentatzen ez diren era berean. Oker dago Mikel Belasko ere (*Diccionario*, 51, 79) bi izen horiek azaltzeko **Aienas** + **-a** eta **Arana(t)z** + **-a** proposatzen duenean.

- Erlauntza / erlategia.
- Gerri / gerruntze (dudazkoa da).
- Gorozkuntzea (= ongarrikuntzea) / Koroztegi, Koroztobi.
- Gapanaguntze / Kapanagunea, Kapanatzea, Kapanatz, Kapanatzeta.
- Lakuntza / Laku, Lakuaga...
- Lezuntze / Lezaun (hau ez da erabat segurua, egiantz handikoa bada ere), Lexeta (Ituren), Lezea, Lezeaga, Lezegia...
- Txindilakuntzea / txindilatzea (eta txindilerria).
- Urguntzea, Urguntza / U(r)gunea, U(r)tokia.

Aipatu bai baino kiderik gabe gelditu direnen artean hauek ditugu:

- Gazkuntzea / Gazlarrañak, Gazlarrañeta (Gesalatz aldean).

Hauekin batera, ibar beretan, opatzen ditugun **Gatzea** toponimoak edo **gatzea** izen arruntak ere **-tze** toki atzizkia dukete, adieraz goiko horien kide-kideak baitira. Etimologia **gatz** + **-tze** dateke:

«una hera salinera...en la parte llamada gacearte...que afuenta con el Regacho que pasa la agua salada a las eras», Jaitz, 1518⁸⁰

Dokumentazioan **Gaceaco erripea** eta **Gaceco aunzondoa** ere azaltzen dira⁸¹; gaur egun jatorrizko **Gatzealdea** batetik atera den **Auzialdea** dugu⁸². Izen arruntzat ere aurkitzen dugu; cf. herri bereko euskarazko **Behetitiko gatzea** (**Betikoázia** orain) eta erdarazko **Salinería de abajo**, **Salinería de arriba**⁸³. Izen honek aukera ematen digu Ibargoitiko eta Galarko **Getze** herrien izena, erdaraz **Salinas** dena, bide honetatik azaltzen saiatzeko. Izan ere, **Getze** horren azpian **gatz** + **-tze** dugula kontu egin daiteke, aipatu **gatzea** izen arruntan bezala, eta gero asimilazioz **Getze** bilakatu dela. Etimologia honek, halaz ere, ez gaitu gogobetetzen, **gatze getze** nola bihurtu den azaltzerik ez dagoelako.

EAEATB lanean⁸⁴ Ageza, Galipentzu eta Eslabako **Gezari**-ren etimologia argitzen saiatu ginen, eta bertan, besteak beste, Corominasek proposatzen duen **agua sal** jatorria aipatzen genuen, eta Mitxelenak egiten zion oharra ere bai, alegia, **gesal** oso zabaldua dagoela eta oso zaharra dela euskaran, eta beraz, **aquae sal** egokiagoa dela. Aipatu herri horietako **Gezari** lortzeko, ordea, eta **Roncal** / **Erronkari**-ren moduko pareekiko analogian oinarritzen ez bagara, badirudi **aquae sali**-ren moduko bat behar dela, bukaerako **-ri** hori azalduko badugu.

Nolanahi ere den, eta etimologia honetan oinarriturik, ez da ongi ikusten **Getze** azaltzeko behar dugun ***gez** edo ***getz** nondik atera den, bigarren osagaia datekeen **sal** edo **sali** kendu-utzizkoa zela pentsatu ezean. Baina, orduan, non gelditzen da «gatza» adiera?

Getze azaltzeko beste bide bat **Jaitz**-ekin lotzea dateke, hau da, erdarazko **Salinas de Oro** delakoaren euskarazko izenarekin (**Xaitz**, **Xeitz** bertako eus-

80. PR-Lizarra, 1. k-bis.

81. *NTEM-XXVII*, 184, 1827. Eu > au pausoa ezaguna da hegoaldeko goi-nafarreraren hainbat hizkeratan.

82. Ib., 142.

83. Ib., 139.

84. 126-127.

kaldunen artean, hasieran j-en ondorena den š- duela). Hau **Ianiç**, **Ianiz** gisa dokumentatzen da XII. mendean eta beranduago, eta **Geniz** X-XI.etan⁸⁵. **Jaitz** edo **Jeitz**-en tankerako batetik abiatuz gero, agian **Getze** azaltzea ez litzateke ezinezkoa (**Jeitz** + **-tze** edo **Jeitz** + bokal paragogikoa), baina, batetik, ez dakigu **Janitz** hori zer den⁸⁶, alegia, ez dakigu **gatz**-ekin zerikusirik baduen, eta bestetik fonetikaren aldetik ere arazoak izanen genituzke [j-] > [g-] pau-soa azaltzeko.

-**Kalamokuntzea** / **Calamuz** (Imarkoain⁸⁷)

-**Larrazkuntzea** (Iruñea) / **Larratza**, **Larratze**, **Larraitza**, **Larrai(t)ze** (hainbat tokitan, izen berezi nahiz arruntzat, lehen bi aldakiak bederen). Cf., gainera, **Larraun** bailara izena eta toponimo txikia.

Aipatutakoez gainera, badira Nafarroako toponimian **-tz(a, e)**-ren toki adiera baiesten duten beste lekukotasun franko:

3.1. Iguzkitza, Ekitza

Iguzkitza Nafarroako herria da, erdaraz **Santesteban de la Solana** deitu izan den bailaran kokatua dagoena, eta **Ekitza** (**Equiza** idatzia erdaraz⁸⁸), berriaz, Artzibarko herria, ekialderagokoa, beraz. Urraulbeitiko Geretzen, gainera, **Iguzkitzea** toponimoa opatzen dugu 1790ean⁸⁹. Hiru izen hauen oinarrian, bistan denez, **iguzki** eta **eki** izen adierakideak ditugu, eta **-tza**, **-tze** atzizkia. Erdarazko **Solana**-k idarokitzen digun moduan, bai **Iguzkitza**, **Iguzkitzea** eta bai **Ekitza** euskaraz **iguzkiagerri**, **iguzkialde**, **egutera**, **iguzki-begi**, **eki** edo **ekibegi** deitu edo deitzen denaren kideak dira, hau da, Uxuen eta beste hainbat herritan **carasol** deitu ohi dugunaren kideak, **caracierzo** edo **paco**-ren «kontrakoa» den izenarenak (cf. **Opakua**, **Iparragerri** ugariak, **Iparraga**, **Iparda**...).

Eki Azkueren eta **OEH**-ren arabera «eguzkia» ez ezik «eguzkiagerria» ere izan daiteke, **ekibegi** bezala (cf. **iguzkibegi**); Zaraitzu, Erronkari eta bestetan **Eki(a)** mordoxka dokumentatzen eta ibiltzen da, atzean batzuetan beste osagarriren bat duela, eta beti toki eguzkitsuak adierazten dituela. Alegia, ares-tian aipatu dugun «solana, carasol» erranahia ohi du. Gainera, bestalde, adiera bera duen **Iguzkun**, **Iguzkunea** (< **iguzki** + **-un(e)**, bistan denez) mordoxka dugu Nafarroan⁹⁰, eta honen aldamenean Zaraitzu-Espartzako **Ekigunéa**⁹¹, **iguzki** aldera ematen duen tokia adierazten duela, ezbairik gabe.

Hortaz, garbi ikusten da hemen **-une** eta **-tz(a, e)** atzizkiak baliakideak direla, eta tokia ematen dutela aditzera.

85. *NHI*, 164.

86. Los Arcosen **Yaniz** dugu 1176az geroztik; *NTEM-XXIV*, 200.

87. 1913ko katastroa.

88. Atzizkiaren ebakera afrikariaren lekukotasunik ez dugu, eta ezin da erabat baztertu soinu iguzkariz ahoskatzen zelako ustea. Ikus, erraterako, **Ayesa** / **Ageza**-z mintzatzean dioguna. Nolanahi ere, hau polikiago aztertu beharreko gaia da.

89. *NTEM-XXXI*, 289.

90. Ikus *EAEATB*-eko 245-246. orrialdeetan aipatzen ditugunak.

91. *NTEM-XXX*, 40.

3.2. Bustitza / Leortza; Gogortza / Beratza; Gorza; erortza

Nafarroako beste herri izen batzuk iruzkintzera igaro aitzinetik, toponimian tarteka aurkitzen ditugun goiko izen horiek aipatu eta iruzkindu nahi ditugu. Hemen, berriz ere, ikusten dugu Mitxelenak emango liekeen azalpenak -izen gehienak ez dira AV-en azaltzen, baina liburu honetan -tze, -tza erran bezala ugaritasunezko zat jotzen da beti- ez duela balio, hau da, kasu honetan «busti ugaritasuna», «lehor ugaritasuna» eta beste ez direla azalpenik egokienak, nahiz eta eskuarki tokia eta ugaritasuna oso loturik ohi dauden: adibidez, **Artatza**, **Artatzea** «arte tokia» zatekeen hasiera batean (cf. Iturgoiengo **Artáun**, itxura guztien arabera **arte**-z eta **-un**-ez osaturik dagoena⁹²), eta gero «arte ugari dagoen alderdia» edo antzeko zerbait, erdarazko **Carrascal**, **Lecinosa** eta abarren parekoa.

Jatorrizko adiera zein den ez dugu lan honetan argituko, honek azterketa sakonagoa eskatzen duelako, baina ez dugu ezkutatu nahi toponimiaren azterketak sorrarazten digun susmoa, hots, toki adiera zaharragoa dela, biak batera ere bizi zitezkeen arren.

Irakurleak honez gero ulertu dukeenez, **Bustitza** gure ustean «(lur, behe) busti tokia» besterik ez da, hau da, «toki urtsua, toki bustia», **Leortza**-ren kontrakoa beraz, erdarazko **Sequero** (euskaraz **Sekeroa** moduan itzulia izan dena, diogun bidenabar)⁹³, **Secaral**, **Secarales** eta besteren «aurkakoa». **Gogortza**, hortaz, «(lur, behe) gogor tokia» izanen da, eta **Beratza**, agian, -baina hau ere hobeki aztertu behar da; ikus AV- «(lur, behe) beratza, biguina».

Bustitza Arroitzen (Arronitzen) aurkitzen dugu (**Bustíza** egun)⁹⁴, **Acequia de la Reca** eta **Baia**-ren artean, bi hidronimoren artean, eta bestalde badakigu euntzea izan zela, 1713an **Prado de Bustiza** dokumentatzen delako. Toki urtsua da beraz. Norbaitek **buztin** ikusi nahi luke agian toponimo honetan, Nafarroako erdaraz hainbat tokitan **bustin** erraten denez gero, baina sudurkariaren galtzapena azalgaitza samarra suertatzeaz landa, dokumentazioak ez du batere laguntzen, beti -st- baitugu, eta -iça, -iza. Gainera, **Bustitza** Iturenen ere aurkitzen dugu (**Bustítza** orain) eta hemen ere **bustiça** (1556), **bustiz** (1882) eta **bustizako** (1928) besterik ez dugu, hots sudurkaririk gabeko eta -st-dun aldakiak. Andrés Iñigok dioenez, toki hezea da hau:

«Viene a ser una pequeña explanada en el collado entre las cimas de MENDAUUR y ELORDI, donde hay una fuente que le hace mantener la humedad al pastizal de su entorno»⁹⁵.

Bilorian **Bustítza** dugu orain, **bustusua**, **pozos de bustusua** dokumentazioan, itxuraz Lanan, Ameskoan eta abarretan arrunta izan den -tsua («-zua») atzizkia duela, -tza-ren ordeaz, eta oinarrian **bustu** asimilatua, **busti** arruntaren ordainez⁹⁶.

92. NTEM-XXVII, 79.

93. Galipentzun; ikus EAEATB-eko 470 eta 472. orrialdeak.

94. NTEM-XXV, 102 eta 203.

95. *Toponomástica*, 336. Abaigar herrian ere dokumentatzen da, 1617an, NTEM-XXIV, 209.

96. NTEM-XXIII, 167.

Bustitza ikusi bezala toki heze eta urtsua bada, pentsatzekoa da **Leortza** (**Leórza** orain Alun [Allon]⁹⁷ eta Deikaztelun⁹⁸) toki idorra izanen dela, bertatik azekia edo erreka bat igarotzen bada ere. **Gogortza**, bere aldetik (Mitxelenak deituratzat aipatzen du *AV-283*an), «lur gogorreko tokia» dateke -Murietan eta Metautenen bizirik dugu oraindik **Gogorra** toki izena⁹⁹-, eta **Beratzza**¹⁰⁰, agian, kontrakoa, nahiz hau **behe**, **behere** «baxua»-rekin ere lot litekeen. Oinarrian azken hitz hau duen **Beragune**-z honela diote *NTEM-XII*-ren egileek, Arruazuko oraingo **Beróoné**-z mintzatzean:

«*Beheragune* es un genérico vasco bastante común que significa “hondón”. Tiene otras variantes frecuentes en toponimia como *Beraune*, *Beraun*»¹⁰¹.

Gogorra, **Gogortza** ikusirik **-Biguin**, **Biguña**-ren tankerakoak ere aurkitu ditugu, inoiz edo behin¹⁰²- geure buruari egiten diogun galdera hau da: Zaraitzuko **Gorza** herriaren izenaren pean **gogor**-en jatorrizko aldakia datekeen **gor** ote dugu? (cf. **bil** / **biribil**). Mitxelenaren arabera **gogor gor**-en forma errepikatua dateke¹⁰³, eta guri, **gogor** toponimian azaltzen dela eta **-tza**-k leku adiera izan dezakeela jakinik, ez zaigu erokeria **Gorza Gogortza**-ren parekoa dela kontu egitea. Bilakaera fonetikoaz den bezainbatez, agian soinu igurzkaria zuen **-za** aldaeran pentsatu behar genuke, **Ayesa** / **Ageza**-ren kasuan bezala, erdarazko **Güesa** (**Gosa** 1198an) erdieste aldera (cf. Artzibarko **Lusarreta** herriaren izena, -ç-rekin ere dokumentatua, behin baino gehiagotan)¹⁰⁴.

3.3. Ibiltzieta, Inbuluzketa, Itza, Intza

Mikel Belaskok **Ibiltzieta**-ren etimologia egitean adiera ezezagunekoa dela dio lehenbizi, eta apika ***Ubeltzeta** (< **ur** «agua» + **beltz** «negro» + **-eta**) izanen dela gero, edo izenean beharbada **ubil** «remolino» izanen dugula, baina garbi ageri da ez dagoela dioenez seguru¹⁰⁵.

Guri herri izen hau argiago azaltzen zaigu orain, **-tze**-k toki adiera izan dezakeela jakinik. Izan ere, dokumentaziorik zaharrenean¹⁰⁶ **Huvilcieta**, **Huuilcieta**, **Ubilcieta**, **Ubelcieta**... agertzen da, 1415etik aitzina jatorrizko **U**- hori **Y**- bilakatzen delarik, **ur** osagaia duten beste hainbat hitzetan agitzen den bezala (cf., adibidez, Iturengo **Igúnu**, **Igun**, **Iguno**, **Igunoa** azken bi

97. *NTEM-XXV*, 58. Azekia hauek, Alun (Allon) eta, euria botatzen duenean baizik ez dute urik izaten. Aita Villasantek *Palabras vascas compuestas y derivadas* izeneko lanean (Editorial franciscana de Aránzazu, Oñati, 1974, 135) **-tza**-k toponimian duen ugaritasun adiera aipatzean Sabandoko oraingo **Leorza** lehen **Elorza** zela dio. Ez dirudi, halere, gure toponimoaren kasua hau denik.

98. *NTEM-XXIV*, 149.

99. *NTEM-XXIV*, 156 eta *NTEM-XXIII*, 221.

100. Artabian opatzen dugu, konparaziorako, 1830ean; Allin eta Ameskoetako hipotekak, 2. liburua, 19. org. Egun **Beráza** erraten zaio aurkientza honi; *NTEM-XXIII*, 48.

101. 110. or. **Beregunea** zen 1693an, **Beragunea** 1710ean.

102. Arakilen dugu bizirik (**Biguín**), Etxarrenen (*NTEM-XIII*, 58). Honela deskribatzen da lan honetan 1700 eta 1716an **biguña** itxurapean agertzen dena: «Lugar de tierra arenosa y blanda (vasc. *biguín* “blando”)». Guk aurrenekoz 1596an dokumentatu dugu (**biguín**, PR-Arakil-Hiriberri, 2. k.).

103. *AV*, 283. Ikus, gainera, Agud-Tovarren *Diccionario Etimológico Vasco-V*.

104. Imotz haraneko Muskitz herrian **Ayesa** eta **Ageza**-ren artekoa irudi duen **Aieza** dugu, baina ez dakigu, zoritxarrez, toki aldapsua adierazten ote duen, gisakoena baietz pentsatzea den arren. Edozein modutan, toponimo horretan ere **-za** atzizkia bide dugu.

105. *Diccionario*, 224-225.

106. *NHI*, 128-129.

mendeotan, baina **hugunoa** 1549koa den lehen lekukotasunean, **Uguno(a)**, **Ugunea** gainerako guztietan 1828 arte, 1668ko **igunoa** alde batera uzten badugu¹⁰⁷).

Zaraitzuko toponimia biltzen den *NTEM-XXX*.ean honela deskribatzen da Ibiltzietaren kokapena:

«Zaldaña eta Arzubia errekak daude udalerrian. Zaldaña erreka Zaraitzu ibaira biltzeko tokian altxatzen da Ibiltzieta. Arzubia ezkerraldeetik doa Zaraitzura, Sartzeko herria dagoen tokian»¹⁰⁸.

Ibiltzieta bi ubideren artean egonik, etimologia **Ubil** (> **Ibil**) + **-tze** + **-eta** dela argi eta garbi azaltzen zaigu (cf., atzizki segidarako, Untzitibarko **Zabaltzeta** herri izena). Lehen elementua toponimian hain arrunta den **Ubilots**, **Ubillos**, **Ubilloa**, **Ubillegi** dugu, baina oraingoan **-o(t)s**, **-oa**, **-egi** atzizki tokizkoak izan beharrez, tokizkoa ere den **-tze** gehi usu adiera bera duen **-ikus** gorago dioguna **-eta** dauzka. **Ubillos**, **Ubilots**... horiek beti bi ubideren arteko gunea ematen dute aditzera; Galipentzuko oraingo **Enbilós** (**Unbilos**, **Inbilos**, **Biloch** ere dokumentatua) toponimoaz honela genioen guk gerok:

«Etimologiari dagokionez, uste dugu Galipentzuko toponimo hau beste toki batzuetako **Ibilos**, **Ibillos**, **Ebillos**, **Ubillo**, **Ubillos** edo **Ubilla** bera dela, **ur** eta **bil**-ez osaturikako toki-izena, bi erreka edo ubide biltzen diren gunea adierazten duen toponimoa alegia, Galipentzuko oraingo **Enbilos** udalerriko bi ubide nagusiren arteko lur-eremua baita, hau da, **El Riacho** eta ***Urandia** edo Aragoa ugaldearen artekoa (ikus mapa)»¹⁰⁹.

Jatorrizko ***Ubiltzeeta**-tik **Ubiltzieta** lortzeko normala den bategitearen ordez (cf. **Arteta**) bokal disimilazioa izan dela pentsatu beharra dago.

Aztertzen ari garen **Ubiltzieta**, **Ubillos**, **Ubilots**, **Ubilloa**, **Ubillegi** sail hau oso interesgarria da, elkarren alderaketatik **-o(t)s**-ek eta **-oa**-k tokia adierazten dutela ikusten dugulako, **-egi**-k adierazten duen modu berberean. Azken atzizki honetaz horniturik dagoen Arakilgo **Ubillegi** (Ekai, Zuhatzu) honela deskribatzen da *NTEM-XIII*.ean:

«Este topónimo y similares (*ubillos, ibillos, ubilots*) son de gran antigüedad ya que se extienden en toda la zona de habla vasca. Significa aproximadamente “isla o península fluvial”, “lugar donde se juntan dos corrientes de agua”, lo que se corresponde bastante bien con el término de este nombre, situado junto a la confluencia de dos riegatas»¹¹⁰.

107. A. Iñigo, *Toponástica*, 372. Hasierako **u-** / **i-** txandaketa hau dela eta, ikus Alfonso Iri-goienen «Cuestiones de Toponimia Vasca y Circumpirenaica», in *En Torno a la Toponimia Vasca y Circumpirenaica*, 173-249 (229-230). Ikus, orobat, autore beraren «Sobre el sufijo colectivo *-di* < *-dui* < *-doi*, así como también sobre los topónimos *Lapurdi*, *Ilurdoz*, *Loidi*, *Lo(h)iola* y sobre la etimología de la palabra *idoia* / *udoia* / *idui*», in *De Re Philologica Linguae Uasconicae-III*, Bilbo, 1990, 65-82 (79-80), eta gure *EAEATB*-eko 60. orrialdea.

108. 260. orrialdea. Letra beltza gurea da.

109. *EAEATB*, 52 eta 413. Ikus hemen ematen ditugun beste herri batzuetako adibideak. Lan honetan aipatzen ez genituen beste lekuko batzuk, beste hamaikaren artetik ateraiak, honako hauek dira: **Ybilos barrena** (Artaitz, 1592, PR-Urrotz, 3. k-bis), **Ybillos** (Gaskue, PR-Egues-Uharte, 44. k., 1616), **Ybilos** (Zalba, 1828, Agoizko hipot-2, 405).

110. 56 eta 121. orrialdeak.

Ubillos, Ubillots / Ubillegi / Ubilloa / Ubiltzieta baliakidetasuna oso inportantea da, beste dermio, herri, bailara, eta are herrialde batzuen izenak zuzen interpretatzen laguntzen duelako. Adibidez, eta hipotesi moduan diogu, ez baitugu lan honetan bide hau ibiltzeko lekurik ez asmorik, tokia adierazten duen **Ubillos, Ubillots**-en bukaerako **-os, -ots** hori beste hainbat herri izenetan opatzen dugun **-os, -ots** bera izan liteke (Nafarroan **Adios, Aos, Esnoz / Esnots, Obanos, Saigos / Saigots...**)¹¹¹, eta bide antroponimikoa inola ezin bazter badaiteke ere¹¹², ez da ukatzen ahal bide erakargarri eta berria dela, aski ilun dagoen gai honi argi zerbait ekar diezaiokeena. Beste kasu interresgarri bat Izarbe ibarreko **Obanos** herriaren izena da, Argiñao, Iturgoien eta Muezko **Obantzea (Ogánzia, Ubánzia** bilakaturik egun)¹¹³ aurkientza¹¹⁴ izenarekin erka daiteke eta (cf., gainera, Etxauribarko **Ubani** herri izena¹¹⁵).

Ubilloa-k, bere aldetik, Azkuek **-(k)oa**-n «lurralde» adiera daukan atzizkia (Aezkoa, Ameskoa, Belarroa, Gipuzkoa, Nafarroa...) ikustean¹¹⁶ arrazoia zuela pentsatzeko bide ematen digu. Hau ez da Azkueren uste ustela; adibidez, eta gai honetan ere sakonduko ez dugun arren, hor dago beti toki epe-lak adierazten dituzten **Epeloa** ugariak, beste herri batzuetako **Epel, Epela, Epelea, Epelaga, Epeleta** eta abarren kidekoa dena¹¹⁷, edo ugalden aldame-neko tokiak adierazten dituzten **Itzoa, Intzoa** ugariak (< **i-, in-** «ihia» + **-tz(e)** + **-oa**, itxura guztien arabera; cf. **Itza** eta **Intza**, biak Nafarroako herriak¹¹⁸).

Beraz, **Ibiltzieta**-k, jatorriz, «bi ubide (Zaldaña erreka eta Zaraitzu ugaldeta, goitiago erran moduan) biltzen diren tokia» besterik ez da, Esteribarren

111. Iturenen apika **bil** «biribil»-ekin baino zuzenkiago **bildu**-rekin lotu beharko ditugun **Pagobilla (Pagólla** edo **Pabólla** egun) eta **Pagabillos (Pagállos** orain) ditugu (cf. **Ubilla / Ubillos**). A. Iñigo, *Toponomástica*, 440-441.

112. Ikus, adibidez, Gerhard Rohlfs-ek «Sur une couche préromane dans la toponymie de Gascogne et de l'Espagne du nord» lanean dioena (lan hau *RFE*-n, XXXVI, 1952, 209-256, karrikaratu zuen lehenik eta *Antroponimia e Toponomastica nelle lingue neolatine*-n, Tübingen, 1985, 56-91, gero. *Le Gascon*, Tübingen, 1973, 3. argitarapena, lanean ere badu gai honi eskainitako ataltxo bat [29-35]). Ikus, berebat, Caro Barojak zeharka bederen *Materiales para una Historia de la Lengua Vasca en su Relación con la Latina*-n (Salamanca Unibertsitatea, Salamanca, 1945) eta Koldo Mitxelena AV-512-an diotena.

Ikus, orobat, Alfonso Irigoienek «Sobre el origen de los patronímicos y de ciertos topónimos terminados en *-ain, -ein, sul. -añe*», *DRPLV-II*, 193-207, lanean erraten dituenak, eta guk *EAEATB*-eko 44-57. orrialdeetan dioguna.

Joan Corominasek bere «Du nouveau sur la toponymie occitane»-n (*Beiträge zur Namenforschung*, 8, 1973, 193-308 [203tik aitzina]) **-osse** edo antzeko bukaera duten leku izenetan beti antroponimok ikusi nahi dituzten lanen alderako iritzi kritikoa samarra agertzen du.

113. *NTEM-XXVII*, 35, 36, 102 eta 103. orrialdeak. Guk ditugun lekukotasunak lan horretan aipatzen direnak baino lehenagokoak dira: **obanceco larraça** (Muetz, 1545, PR-Lizarra, 1. k.), **Obança** (Iturgoien, 1552 eta 1559, PR-Lizarra, 1. k-bis).

114. Erreparatu **aurkientza** hitz honen atzizkiari.

115. Bukaerako **-i** horrek hemen jatorriz aditz partizipio bat zena izan dezakegula idarokitzen du. Cf., orobat, **Oronoz (Baztan) / Orontz, Orontze** (Zaraitzu). Etxauribarko herria, dena den, «Uani» zen lehen.

116. «Aezkera edo Petiriberro-inguruetakoko mintzaera», *Euskera*, 1927, Bagilla-Lotazilla, 179-300. Ikus, halaber, Mitxelena AV-272an dioena; guk ere, laburki izan arren, ukitu dugu gai hau «Iruñeko toponimiaz (I)» lanean (*FLV*, 64, 1993, 477-506 [483-484]).

117. Mitxelena AV-193 **Epaltza** deitura **hegi** (> ***et-**) eta **baltza**-tik eratortzen du, baina kontzimentu handirik gabe. Deitura hori argitzeko beste bide bat jatorrizko ***Epeltza** batetik eratorzea izan liteke, beharbada. Dokumentazioa aztertu behar litzateke etimologia hau onartzeko edo arbuizatzeko.

118. Urbikainen **Ycea** dokumentatzen dugu 1825ean. Agoizko hipotekak-2, 159. org. Cf., gainera, Orbaizko 1619ko **Jrioa** (PR-Agoitz, 15. k., 651. org.) eta Lintzoango 1780ko **Arrioa** eta **Arrioko larrea** (PR-Auritz, 42. k.).

dugun **Inbuluzketa** bezala, honek ere, etorkiz, horixe erran nahi baitzuen, izen honen aldaera zaharrak lekuko: **Yuilosqueta**, **Yuillosqueta**, **Villozqueta...**¹¹⁹, hau da, **Ibillos** (< **Ubillos**, = **Ubillegi**, **Ubilloa...**) gehi **-eta**-ren aldaera den **-keta** -maiz tokia baizik adierazten ez duena- ditugu hemen.

3.4. Igaratz, Igaratza

Aurreneko toponimoa Leatxeko dokumentazioan azaltzen zaigu, **monte de ygaraz** (1719) eta **ygarasburua** (1634) bezala. *EAEATB*-en¹²⁰ **igara** «errota»-rekin lotua egon zitekeela genioen, baina Oibar aldean beti **errota** opatzeaz landara, **Igaratz** mendia eta gaina zen, eihera izateko toki eskasa beraz, eta **igaro**, **igaran**-ekin lotu nahiago genuen:

«Etimologia azaltzeko beste bide bat **igaro**-rekin lotzea da, ***igaratze** “pau-sua, pasabidea” moduko aditz-izen batekin (cf. **igaran** “igaro” aditza eta **iragaitze**, **iragaitza** izena)».

Gainera, Aralarren **Igaratza** izeneko portilu edo atea dugula genioen (Barandiaranek biltzen du, *Diccionario de Mitología Vasca*-ko 41. orrialdean¹²¹; Altsasun ere **Igaratza** bildu dute¹²², ez dakigu toki bera edo besteren bat aditzera emateko. **Igaratza** egun, Aralarko toponimoari eta Jose Maria Satrustegi euskaltzainari esker¹²³, neska izena da), eta portiluetan barrena, jakina den bezala, bideak igarotzen dira maiz (cf. Azkuek biltzen duen ekialdeko euskalkietako **igarangu**, **igaregu**, **igargu**¹²⁴).

3.5. Aldatz; bidatz(e); larratz, larratza, larratze, Larrantza, Larrantze...

Bidatza Axularrek darabil bere liburu entzutetsuan¹²⁵ eta Nafarroako toponimian behin baino gehigotan opatzen dugu (Ikus *EAEATB*-eko 931-932. orrialdeetan aipatzen ditugun lekukotasunak, Zareko **Bidatza** eta **Bidazparrrena** iruzkintzean). Gure lan honetan genioenez, **Bidatza**-k toponimian, hizkera arruntean agitzen zenarekin bat zetorrela, ez zuen bide urgaritasuna adierazten, bide bakarra baizik:

«**Bidatza**: gure ustez **bide** izen arruntaren eratorri baten aitzinean gaude oraingoan. Izan ere, **bidatza** bide mota bat izendatzeko erabiltzen zen Zaren, bide horrek nolako ezaugarriak zituen (alegia, handia, txikia, estua, zabala...zen) ezin esan dezakegun arren. Atzizkia ugaritasunezko **-tze** edo **-tza** gabe **aldatz** edo **larratz** izenetan dugun bera izan liteke, **bidatza**-k itxuraz

119. *NHI*, 49. Honetaz lehenago ere mintzatuak ginen, Nafarroako herrien etimologia aztertu berri duen Mikel Belasko ohartu ez bada ere, irudi duenez. Ikus *EAEATB*-eko 413. orrialdea. *NHI*-n aipatzen diren lekukotasunekin bat datoz guk opatu ditugun **Ybillosqueta**, **Yblusqueta** eta beste, azkenean **Inbuluzketa** bilakatuko zena adierazten zutenak.

120. 53, 526. orrialdeak.

121. *Obras Completas*, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo, 1972, lehen alea.

122. *NTEM-IX*, 45.

123. *Euskal izendegia*, Euskaltzaindia, Iruñea, 1972, 2. argitarapena.

124. *Morfología*, I, 101.

125. *Gvero*, Bordele, 1643, 114-115. Aita Villasantek Axularren «bidatz-erdtan» hori «a medio camino itzultzen du» berak paratu argitarapenean (*Gero*, Jakin, Arantzazu-Oñati, 1976, 127), *Axular-en Hiztegia* delakoan (Jakin, Arantzazu-Oñati, 1973) «camino» itzulpenari galdera marka paratu bazon ere.

behintzat bide bakarra izendatzen zuelako, ez bide multzoa, eta bukaerako -a hori euskal artikulua»¹²⁶.

Egun, ikusten ari garen bezala, -tz(a, e)-k tokia ere adierazten duela uste dugu, eta beraz ez dago arazo handirik **bidatz(a, e)** horretan gure atzizkia dagoela pentsatzeko. Hortaz, **bidatz(a, e)** «bide tokia» da, bidea bera. **Larratz**-en multzokoekin gauza bera gertatzen da; hauek larretako egoten diren lur soroak («lleco»-ak, alegia) izaten dira (ikus beheitiago dioguna). Ikus, adibidez, *NTEM-XIII*.ean Aizkorbeiko **Larratzeta** iruzkintzean erraten dena¹²⁷.

Aldatz-ek, bere aldetik, eragozpen gehiago eskaintzen ditu; Mitxelenak *OEH*-n **aldatz** ematen badu ere, **aldats**-en ondotik, honela dio:

«Los textos antiguos apuntan inconfundiblemente a -ts. La tendencia a emplear -tz aparece primero en V, por la temprana confusión de sibilantes».

Guztiarekin ere, Nafarroan -z-dun aldaerak goiz samarretik azaltzen dira, toponimian: cf. Goñiko 1797ko **Aldaizartea**, Unanuko egungo **Aldaitzargain** (**Aldaitzegéin**) eta **Aldaitzargo itzala** (**Alditzérgo itzéla**)¹²⁸, eta Uxueko **aldazkia**, **aldaizkia** («aldapa» edo, itxura guztien arabera)¹²⁹ izen generikoa, oinarrian **aldatz**, ***aldaitz** zukeena (cf. **Larratza**, **Larratze** / **Larraitza**, **Larraitze**). Gainera, bestalde, **Aldatz** herria dugu Larraunen, eta **Aldatz** edo **Aldatz-Etxabakoitz** Itzan (≠ Iruñeko **Etxabakoitz**); bigarren hau, baserri bilakatua egun, halako goi-lautadatxo batean dago, ondoan, hegoalde-ekialdean, **aldapa** handia duela¹³⁰. Cf., gainera, Iturgoiengo **Aldazkún** toponimoa¹³¹, non irudiz bederik **aldatz** «aldapa» oinarria eta -**kun** atzizkia ditugun.

3.6. Azkenik

Ez dugu atal hau akitu nahi mintzagai dugun toponimiako atzizkia hizkera arruntean aurkitzen dugun -**tze**, -**tza** atzizkiarekin gure ustez loturik dagoela aipatu gabe. Izan ere, -(g, k)**untze**, -(g, k)**untza** aztertzean ikusi dugun bezala (cf. **Kapanakuntze** / **aterkuntza**), hemen ere parekotasun handia dago, konparaziorako, **Bustitza**, **Iguzkitza**-ren eta **aitortza**, **laguntza**-ren artean, lehenbiziko biek lekua adierazten duten bitartean bigarrenek **aitortzea** eta **laguntzea** adierazten baitute, hau da, aitortzen eta laguntzen den aldi edo denbora, honekin lotua ekintza bera ere adieraztera ematen den arren¹³².

126. 56. orrialdea. Garraldan **Bidaceta** dugu 1914ko katastroan, eta **Bidauna** (< **bide** + **-un** + **-a**) 1784an (PR-Auritz, 53. k.). Oronozen (Sunbillan?) **Bidagun** genuen 1819an (Baztango hipotekak-1, 92. liburua, 10).

127. 37. orrialdea.

128. *NTEM-VIII*, 67.

129. Ikus *EAEATB*-eko 734, 826-827, 832, 883 eta 901. orrialdeak, ondarreko hau bereziki.

130. Ez dirudi proposatzen dugun etimologia honek Larraungo herriarendako ere balio duenik, hau, oso oker ez bagaude, toki zelai samarrean kokatua baitago, inguruetan horrelako **aldapa** handirik ez dagoela. Hau, dena den, hobeki aztertu behar litzateke.

131. *NTEM-XXVII*, 77.

132. Mitxelenak aipatzen du (*FHV*, 111) -**tza**, -**tze** (toponimian eta hizkera arruntean azaltzen dena) aditzetako -**tze**-rekin (-**ta**- eronkarieraz, diogun bidenabar) lotua egon daitekeela. Hemen burutaratzen zaigun galdera hau da: aditzean -**tze**-ren aldaera den -**te** toponimian ere azaltzen ote da? Urteaga-ren modukoetan duguna ote da? Toki izendegian **Lete** (**Lehete**, **Leete** antzina), **Ipete** (< **idi** + **bat** + **-te**?) eta beste behin baino gehiagotan aurkitzen ditugu, eta **Bizkarde** (**Bizkartze**, **Bizkartza** ere bada, baita **Bizkarda**, **Bizkardo**, **Bizkardi** ere, **Bizkarreta**-ren aldamenen, jakina. Cf. **Aranda**, **Arandaki** / **Arando** / **Araneta**, **Muskilda** / **Muskildi** / **Muskillo** / **Muskileta**...) eta **Epelde** (cf. gorago aipatu dugun **Epela**, **Epeloa**...) ere ezagunak dira, **Belaunde** bezala (cf. **belaun**, **Belauntza**, **Belarkuntze**), baina

Denbora adiera hau garbiago ikusten da Leizarragaren **othorenza**-n, **othurrunza** Axularren lanean, **otrontze** goinafarreraz¹³³ (< **ogi** + **oren** + **-tza**, **-tze**).

Goizuetako hizkera arruntean ibiltzen den **erortza** hitzak, beste toki askotako **lu(r)jauzi**, **lu(r)bizi**, **luizi** (**bosado** Uxuen) eta abarren baliakidea denak, gure ustekunde hau -honela mintza bagaitezke- baiesten du, **erortzea** aditz izenetik guttiz hurbil dagoelarik tokia adierazten baitu, Eslabako toponimoa den **Xauzgun**-ek (< **xauzi** + **-gun**, **Sirgún** gaur, itxuragabeturik) bezal-bezala (cf. Agezako **Arrixauzkuneta** < **harri** + **xauzi** + **kun(e)** + **-eta**¹³⁴).

Zentzu berean mintzo dira Otsagabiko **Bidepartigunéa**¹³⁵ eta beste toki batzuetako **Bidepartitzea** (cf. **Genbebidea** eta **Genbebidpartitzea** Bidaurren¹³⁶) toponimoak, **Bidegurutze** eta **Bidegurutzeta** ezagunen baliakide diruditenak. Horietan garbi ikusten da aditzen **-tze** atzizkia **-gune**-ren baliakidea dela, tokia eta denbora -ekintza- adierazteko orduan. Honen kasu berean dago leku izendegian arrunta den **sartzea** (cf., adibidez Iberoko **Oreiasartzea**, erdarazko **Entrada de Oreia**-ren baliakidea dena¹³⁷, Galarko **Ugasaldea** eta **Ugasaldesartzea**¹³⁸), beste toki batzuetan **sarrera** moduan agertzen dena (Bakaikun **Epeltzikiko sarrerria** eta **Oparoko entrada** ditugu, **Dermiotxikia** eta **Dermiotxikisarrera** Urdiainen)¹³⁹, biek toponimian «aurkientza baten sarbidea» edo adierazten dutela.

Etxalekuko **Otsapasakéta**-k («otsoak pasatzen diren tokia» edo, etorkiz), bestalde, Irurtzungo¹⁴⁰ eta bestetako **Otsopasaje**-rekin alderatzen dugunean mendebaldeko **betetan dot**, **kantetan dogu**, **kostetan jat**-en moduko adizkietan aurkitzen dugun **-eta** atzizkia dakarkigu burutara, bai eta Nafarroako bereko **dostetan**, **jostetan**, **jostaketan ari izan**-en moduko perifrasiak. Honek guztiak toponimiako **-tze**, **-eta** (eta honen aldaera den **-keta**) atzizkiak eta aditzetako **-tze**, **-eta** lotuta daudela iradokitzen digu.

Bukatzeko, erran nahi dugu toponimia nagusiaren eta txikiaren azterketa sakonago batek askoz datu gehiago azaleratuko dituela, aztertzea merezi dutenak; cf. hauek: **Amaitz** (Irurita¹⁴¹; cf. **Amaia** toponimo ezaguna); **Apalaz** (Zurukuain; < **Apala**, **apala** + **-tz** patronimikoa?¹⁴²); **Ferratz**, **Ferratze**¹⁴³; **ibintze** «rastrojo» (cf. **ibiñe**, adiera bera duena, Basaburu aldean, eta Naxurietako **Ybinertea** toponimoa¹⁴⁴); **Iriberritz** Artzibarren, (cf. **Hiriberri**); **Lei-**

ez dakigu **-te** eta **-de** horiek atzizki beraren aldakiak diren, baietz irudi badu ere. Aditzetako **-te** eta **-tze** loturik baleude -Mitzelenak *FHV*-ko 346. orrialdean kontrako iritzia agertzen du-, **gosete**, **gerrate**-ren tankerako hitzetan opatzen dugun **-te** atzizki denborazkoak («denboraldia», «garaia» erranahia du, Villasanteren arabera) toponimiako beste horiekin zerikusia baduela -atzizki bera dela, agian- pentsa liteke, alde batetik tokia eta bestetik denbora adierazten duela, artikulua honetan aztertzen ari garen beste atzizkiek bezala, Azkuek *Morfología*-n (I, 122) **gosete**-n dugun atzizkia eta **mozte**-n duguna diferentek direla badio ere.

133. Ikus *FHV*, 83.

134. *EAEATB*, 102-103 eta 297-298. orrialdeak

135. *NTEM-XXX*, 220. or. Garraldan **Partikúne** dugu bizirik orain.

136. *NTEM-XXVII*, 123.

137. Jimeno Jurío, *TCPCO*, 142.

138. Jimeno Jurío, *Toponimia de la Cuenca de Pamplona. Cendea de Galar (TCPCG)*, Euskaltzaindia, Bilbo, 1987, 287.

139. *NTEM-X*, 39, 48, 90 eta 91.

140. *NTEM-XIII*, 133.

141. Baztango hipotekak-1, 92. zkia., 71.

142. PR-Lizarrá, 2. k., 1566. Cf. Zaraitzu-Espartzako **Apalaverroa** (PR-Zaraitzu, 8. k., 82, 1674).

143. Leten (Jimeno Jurío, *TCPCI*, 224) eta Egillor-Beasoainen (*NTEM-XI*, 60), erraterako.

144. PR-Elo, 49. k, 41, 1799.

tza / Leiun / Leotz (Leyotz 1268an); **Oiarzegia** (Itzaltzu), **Ollarzegia** (Otsagabia); **Oiertza, Oiartzta** (cf. **Oyersquia** Azparrenen, **Ojersquia** Adoainen¹⁴⁵); **Urdanza** (Etxabarrin¹⁴⁶; cf. **Urdániz / Urdaitz, Urdánóz / Urdotz, Urdiain...**); **Urrunca** (Irañeta, 1585; cf. **Urrutia zabaldua**)¹⁴⁷; **Viurcea** (Genben, 1731n¹⁴⁸; cf. **Biurgunea, Bueltagunea, Biurrun, Biurrundia...**); **Zalduzpea** (Jaitzen¹⁴⁹)...

4. TZ(A, E) ATZIZKIAK -ITZ(A, E), -ATZ(A, E) ETA -AITZ(A, E) ALDAERAK OTE DITU?

Toponimian batzuetan **-atz(a, e)** aldaera opatzen dugu, espero genuen **-tz(a, e)**-ren ordainetan. Hori gertatzen zaigu, adibidez, Senosiaingo **Zabalatztea**-rekin (**Zabalázia** egun, **çabalaça** 1600. urtean, **çabalaçea** 1602az geroztik, **zabalaz** 1796an¹⁵⁰), Urraulgoitiko, Ibargoitiko eta Etxauribarko **Zabaltza**-rekin, Untzitibarko **Zabaltzeta**-rekin edo Amaiurko **Urzabaltza**-rekin¹⁵¹ alderatzen dugunean (**Zabaldika** eta **Zabalegi** ere baditugu). Kidetasun berean daude **Gesalatz, Gezalatz**¹⁵² bailara izena eta toponimian oso arrunta den **Gesaltze, Gesaltza** (eta **Gezaltze, Gezaltza**) batetik, eta Esteribarko Beltzunegin 1639an dokumentatzen den **Loyacea (Loiatzea, alegia)** eta Azketako 1570eko **Lojce gaiça (Loitzegaitza)**¹⁵³ bestetik, Esteribarren orain arte eta oraindik ere **gibel** ibili eta ibiltzen baita¹⁵⁴. Hizkera arruntean **gibel** badugu, oso zaila da pentsatzea toponimian **atze** ager daitekeela, jakina den bezala **atze** hitz arrunta den toki anitzetan ere **gibel** azaltzen baita toponimian.

Antzeko egoeran daude Bortzerrietako **Arantz**a herri izena, gorago ikusi bezala **Aranatz**-etik atera dena, eta Arbizu ondoko **Etxarri-Aranatz**-en aurkitzen dugun **Aranatz** osagaia, dokumentazioan **Arainatz** edo **Araynnaz** moduan edireten duguna¹⁵⁵, seguru aski egun **Arañatz** idatziko genukeena aditzera emateko. Bortzirietako **Aranatz**-en **aran(a)** «ibarra» dugula segurua da, eta **Arañatz, Aranatz**-en ere, itxura guztien arabera, izen hori bera dugu, **aran(a)** «harana»-rekin batera honen aldaera den **arain(a)** opatzen badugu ere¹⁵⁶. Ollobarrengo **Bertarana** eta **Acequia de Bertarana (Barterána)** aldaera desitxuratuxea ibiltzen da orain) **Bertaranaz** moduan azaltzen da 1714an¹⁵⁷.

145. PR-Agoitz, 13. k., 385. or. eta 14. k., 597. or.

146. NTEM-XXIII, 67.

147. PR-Arakil-Hiriberri, 2. k. Gaur egun Urruntzurako erreka dugu Ihabar eta Murginduetan, NTEM-XIII, 93, 102.

148. NTEM-XXVII, 173.

149. NTEM-XXVII, 156.

150. NTEM-XI, 122.

151. Baztango hipotekak-1, 92. zkia., 78-78. org., 1826.

152. Garbi dago Caro Barojak (*Materiales*, 125) **Aldaz, Aranaz, Gesalaz, Larraz...** eta abarrendako proposatzen duen hipotesi antroponimikoa arbuaitu beharrekoa dela, kasurik gehienetan gutxienez.

153. PR-Uharte, 40. k. eta PR-Lizarrá, 8. k., hurrenez hurren.

154. Ana María Echaidek (*El Euskera en Navarra: Encuestas Lingüísticas (1965-1967)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1989, 214. galdera) **gibel** bildu zuen Eugi, Iragi, Leranotz eta Inbuluzketan. Nolanahi ere, kontuan hartu beharra da Beltzunegik Eguesibarko herriekin mugatzen duela eta Lizarraga Elkanokoak **atze** ibili ohi duela.

155. NHI, 81.

156. Mitxelena aipatzen du aldaera hau, AV-eko 69. sarreran. Ikus, gainera, guk EAEATB-eko 41. orrialdean ematen ditugun beste lekukotasunak.

157. NTEM-XXIII, 227.

Hemen zailena atzizkia **-atz(e)** dugun edo **-a** artikulua + **-tz(e)** atzizkia dugun jakitea da. Izan ere, eman ditugun adibideetan **gesal**, **haran**, **zabal** oinarriak + **-atz** atzizkia ditugula kontu egin daiteke, baina baita **Gesala**, **Ara-na-Araña**, **Zabala** orduko iharturik zeudela eta **-tz(e)** **-a**-dun oinarri horiei atxiki zitzaiea. Gorago aipatu ditugun **Larratz(e, a)**, **aldatz** eta **bidatz(a, e)**-k ez digute ezer askorik argitzen, hor apofonia izan dezakegulako (cf., konparazione, **Artatza**, **Artatze** zabaldua, **arte**-tik, edo **Bagatza**, **Pagatza**, **bago**, **pago**-tik).

Nafarroan opatzen ditugun beste zenbait herri izenek -toponimo txikiak ere badirenak, beste leku batzuetan- laguntza handiagoa ematen digute, kontu hau argitzeko. **Otaitz** aldaera bide duen **Oteitza**-z eta oso berandu arte **Arteiz** gisa dokumentatzen den **Artaitz**-ez ari gara orain. Hauetan ikusten den bezala, **ote** eta **arte** dugu oinarritzat, eta gure irudiz **-tz(a, e)**-ren aldakia den **-itz** bukaera atzizkitzat. Honek **Larratz(a, e)**, **Aldatz** eta **Bidatz(a, e)** toponimo eta izen arruntetan **larre**, **alde** eta **bide**-tik apofoniatik atera diren elkarketa-eratorpeneko **larra**-, **alda**¹⁵⁸ eta **bida**- aldaerak ditugula erran nahi luke, ez **larre**, **alde**, **bide** + **-atz**. Hau bat dator, diogun bidenabar, R. Lafonek defendatu duenarekin¹⁵⁹, guk atzizkiak frankotan tokia adierazten duela uste badugu ere, erran bezala.

Dena den, bada beste toponimoren bat bukaeran **-atz** dugula ikustearen alde mintzo datekeena: Artzibarko eta Eguesibarko **Gorraitz** herrien izenaz ari naiz, itxuraz bederen oinarrian **gorri** («*lur gorria*» edo adieraz; cf. **Gorritz** eta **Gorriti**) dukeena. Honek, halere, ez du aurreko parrafoan errandakoa baliogabetzen, **gogorra**-ren aldaera izan litekeen ***gorra**-tik ere abia gaitzkeelako (cf. goitiago erran duguna, **Gogorra**, **Gogortza** eta **Gorza** iruzkindu ditugunean), **Aranatz**, **Gesalatz-Gezalatz**, **Zabalatz** lortzeko **arana** «*harana*», **gesala-gezala** eta **zabala**-tik abiatu garen modu berean.

Bada beste herri izen bat gauzak argitzen sobera laguntzen ez badigu ere interesgarri suerta daitekeena: Eguesibarko eta Itzagaondoko herri banaren izena den **Ardanatz**-ez (**Ardatz** gure hizkuntzan, toponimia txikia lekuko) ari gara. Hau, Mitxelenak ikusi zuen bezala¹⁶⁰, **ardo**, **ardao**-ren oinarrian dagoen ***ardano**-ren eratorria izan daiteke, Nafarroan eta bestetan hain zabaldua dagoen **ardantze**, **ardantza** «*mahastia*» (mendebaldekoa bigarren hau erresuma zaharrean) izenarekiko alderaketak idarokitzen duenez. **Ardanatz**-endako ***ardano** + **-atz** azalpena baino egokiago iruditzen zaigu ***ardano**-ren elkarketako aldaera datekeen ***ardana** + **-tz** azalpena, baina honek badu oztopo bat: elkarketan, Mitxelenak erakutsi zigun bezala, bi silabaz goitiko izenek azken bokala galtzen dute, eskuarki, ez beti beharbada¹⁶¹. Hirugarren

158. Honen kasuan **alde** hutsa dugun edo aldapa adiera duen **aldai** ez dago horren garbi. Cf., erraterako, **lohi** + **-tza**-tik atera bide den **Lotza** herri izena, Iruñerrian. Guztiarekin ere, **Loitze**- modukoak ere ezagunak dira (cf., bidenabar, **Loiti** eta **Loidi**).

159. *Le Système du verbe basque au XVIe siècle*, lehen liburukia, 418. eta 530. Ikus, berebat, Mitxelenak AV-347an dioena. Gavel mintzatu zen, Lafonen aitzinetik, **-itz** atzizkiak (*Grammaire*, 139-140):

«Le mot *hainitz* et ses variantes.- Ce mot, qui signifie “beaucoup”, paraît formé d’un élément *hain* vraisemblablement apparenté avec la racine *haun* ou *han* de l’adjectif *haundi* ou *handi* “grand”, et du suffixe *itz*, si fréquent dans les noms de lieux basques qui, comme d’autres suffixes toponymiques, a dû pouvoir assurer à l’occasion une acception d’abondance».

160. AV-eko 74. sarreran.

161. AV, 4. argitarapena, 26. orrialdea.

aukera bat *ardanoa + -tz proposatzea litzateke, alegia, **Aranatz**, **Gesalatz**, **Gezalatz** eta **Zabalatz**-rendako proposatu dugun oinarri mugatu (eta ihar-tu) bera¹⁶².

Zenotzen 1539an aurkitu dugun **Urrutiaz** leku izenak ere¹⁶³, toponimian hain arrunta den **Urrutia**-rekin alderatzen dugunean, garbi erakusten du tar-teko -a- hori artikulua baizik ez dela¹⁶⁴.

Gure ustean, bada, segurua da -tz(a, e) atzizkiak tartean -i- bat duen aldaera duela, elementu honen jatorria beste atzizkiren bat izan baliteke ere¹⁶⁵. Hurrengo pareok -tz(a, e) eta -itz(a, e) batendako hartzearen alde mintzo dira: **Aldatz**, **aldatz**, **aldazkia** / **Aldaitz**, **aldaizkia** (hemen -i- agertzearen arrazoia beste bat ere izan daiteke, ikusi bezala); **Arrutza**¹⁶⁶, **Arrutzeaga**¹⁶⁷ / **Arruitz**; **Artatza**, **Artatze** / **Arteitz**, **Artaitz**, **Arteitza**, **Artaitza**¹⁶⁸, **Arteizti**¹⁶⁹; **Beratz** / **Beraitz** (?); **larratz(a, e)**, **Larratza**, **Larratze** / **Larraitza**, **Larraitze**; **Olatz**, **Olatze**, **Olatza** / **Olaitz**; **Ordutz**¹⁷⁰ / **Ordoitz**¹⁷¹ (cf. **Ordoki** zabaldua); **Otatza** / **Oteitza** (**Othaitza** ere ba omen da Iparraldean). Cf., gainera, aipatu dugun **Gorraitz** / **Gorza** parea.

Beste izen interesgarri bat Azkuek Baztangotzat jotzen duen **mindeitze** «mindegia»-ren aldaera bide den Iturengo **Mindetza** toponimoa dugu (**Min-jétza** orain, **mindez** XVII eta XVIII. mendetan)¹⁷². Hemen, irudiz, **minde**-oinarria eta **-itze**, **-tze** atzizkia dugu, osotasunak Nafarroan barrena hain arrunta den **Mindegi**, **mindegi**-k duen adiera bera duela. Baztango **mindeitze** horren azpian ***mindegitze** moduko bat egon liteke, baina **Mindetza** ikusirik ez dirudi hala den.

162. Ikus, hau dela eta, R. de Rijkek -aga atzizkiaren aurreneko -a- hori artikulutzat azaltzeko egiten dituen ahaleginak, «Euskal morfologiaren zenbait gorabehera», *Euskal linguistika eta literatura: bide berriak*, Deustuko Unibertsitateko argitarazioak, Bilbo, 1981, 83-101. Konparaziorako, **Iturriaga**-n **iturria** mugatua + inesiboan (eta bizidunetik tokizko kasuetan) opatzen dugun -ga (*lurregan > lurrean...) dakuski.

Interesgarria izan liteke, gure irudiz, -aga-ren eta Donemiliagako «reja» delakoan -zaha, -zahea moduan agertu ohi den oraingo -tza-ren artean loturarik ba ote den ikertzea. Egungo **Ametzaga**, kasu, **Hamezaha** moduan dokumentatzen da, oker ez bagaude, nahiz -aga ere aurkitzen dugun (**Harri-zavallaga**, kasu). Aspaldiko soinu hasperenduak «kuntze»tzat g uztea oso arrunta da Nafarroako hainbat hizkeratan (cf. **egun** «ehun», **logie** «lohia»... Baztanen, **agoa** «ahoa» hizkera askotan...). Ikus Mitxelena *Textos Arcaicos Vascos*, Minotauro, Madril, 1964, 25-30, eta *FHV*, 111.

163. PR-Atarrabia, 1. k., 31.

164. Ikus Azkuek «zuhaitza» adiera zuen erronkarierako **atze** (-tze ere bazena, atzizki gisa azaltzen zenean) izenaz dioena, *Morfología*, I, 11.

165. Mitxelena *«Notas lingüísticas a “Colección Diplomática de Irache”»*, *Palabras y Textos*, 87-118 [104] honela azaltzen ditu **bokala** + **iza** duten toponimoak:

«En *Aldeico* (...), cualquiera que sea la explicación de -ko, el diptongo es sin duda secundario y procede de la pérdida de alguna sonora: *alde* (*alda*) + *egi*, por ej. De la misma manera podrían explicarse nombres de población del tipo tan frecuente en *vocal* + *-iza* (*Arbeiza*, *Oteiza*), como tema (*ote*, *ota*-«argoma», por ej.) más -di al que se ha añadido el suf. final.

Azalpen honek ez gaitu asebetetzen, **Larraitza**, **Larraitze** edo **Ordoitz**-en modukoak, konparazio-ne, ezin esplikatu daitezkeelako bide horretatik. Dena den, **mindeitze**-rendako ontzat har daiteke maisu erreteriarak dioena, **mindegi** ere baitugu.

166. *NTEM-XXII*, 166 (Eulate). **Arrudiaga** ere badugu Ameskoan, herri lurretan (ib., 70).

167. Lareki, 1627, PR-Auritz, 43. k., 248.

168. Argiñaon, *NTEM-XXVII*, 31.

169. Nagore, 1625. PR-Auritz, 2. k-bis, 246.

170. Urbasan, *NTEM-XVIII*, 135.

171. Muzkin, 1303an; *NTEM-XXVII*, 178.

172. A. Iñigo, *Toponástica*, 425.

Atal hau bukatzeko aurrenekoz Leizarragaren lanean agertzen den **egoitza** («persona, animalia edo erakunde baten bizileku edo egonlekua», Ibon Sarasolaren *HLEH*-ren arabera) aipatu nahi genuke, hemen, batetik, **-tza** atzizkiak tokia adierazten duela garbi ikusten delako¹⁷³, eta bestetik, azken orrialdeetan aztergai hartu dugun **-itz** atzizki toponimikoak duen **-i**-ere baduelako. Gorago erran bezala, uste dugu leku izendegiko **-tz(a, e)**, **-itz(a, e)** eratorpenean opatzen dugun **-tza** bera dela **-aitortza**, **laguntza...** eta seguraski aditzean opatzen dugun **-tze**-rekin ere identifikatu behar genuke, nahiz gero fonetikaren aldetik arazoak izan daitezkeen, leku izendegian **-te** aldaera aurkitzeko, kasu (ikus afera honetaz gorago dioguna). Orain, **egoitza** ikusirik, lotura edo identifikatze horrek egiantz handiagoa hartzen du, Iparraldeko hainbat tokitan **egoiten**, **joaiten**, **emaiten**, **erraiten** eta beste ibiltzen direla gauza jakina baita, hots, tartean **-i**-duten aditz izenak. Gainera, Iparraldetik kanpo ere opatzen ditugu horrelako formak; Goizuetan, erraterako, **ebatten**, **e(g)otten**, **ematten** eta **eramatten** ibiltzen dira, eta Aranon **ebatten**¹⁷⁴.

5. PROPOSATU DUGUN BIDEARI JARRAIKIZ HAINBAT IZENEN ETIMOLOGIA EGOKIRO AZAL DAITEKE

Aipatu ditugun herri izenez landara, badira beste batzuk **-tz(a, e)** (eta **-itz(a, e)**) tokizkotzat hartuz modu egokian azal daitezkeenak. Lan honetan ez dugu eginen horien guztien azterketa etimologikoa, hau hurrengo lan baterako utzi gogo baitugu, baina garden samarrak izan daitezkeen gutxi batzuk iruzkindu gabe ez dugu bukatu nahi. Hona hemen:

5.1. Abartzutza

NHI-n **Abartzutza** normalizatu genuen izenaren azpian **Abartzutza** dugula uste dugu, hau da, toponimian behin baino gehiagotan aurkitzen dugun **abar** «zuhaitz adarra» (cf. **Abartzutatik** urruti ez dagoen **Abaigar** herriaren izena), **-zu** atzizki ezaguna eta **-tza** leku atzizkia. Gure ustez, **-tza** tokizkotzat jotzea egokiagoa da, etimologia azaltzeko garaian, ugaritasunezko jotzea baino¹⁷⁵.

5.2-Altzutza

Hemen toponimia txikian oso arrunta den **Altzu** (< **haltz** zuhaitz izena + **-zu**) eta **-tza** tokizkoa izanen ditugu seguru asko, aspaldiko dokumentazioan **-ss**-dun lekuko batzuk ere agertzen diren arren¹⁷⁶. Hots, «haltzak dauden tokia» edo dateke, jatorriz, herri izen honen erranahia.

173. Balio hau egun ere ongi bizirik dago, nahiz beharbada izen berrietan toki adiera sekundarioa den, historikoki agitu denaren kontrakoa, hain zuzen. Cf. «Euskaltzaindiaren Iruñeko ordezkartza»-ren moduko sintagmak, edo «**dekanotza**», «**errektoretza**» hitzak, konparaziorako.

174. Informazio hau bi herriotako hizkera sakonki ezagutzen duen Goizuetako Juan Joxe Zubiri Lujanbio gure lankideari zor diogu.

175. *AV*, 3, 622, 569.

176. *NHI*, 134.

5.3. Arbeitza

Mikel Belaskok herri izen honetan **harbe** ikusi nahi ez badu ere¹⁷⁷, gure iritzian horixe dugu oinarritzat, eta aztertu dugun **-itza** tokizkoa atzizkitzat. **Harbe** «harpe»-tzat hartu behar den ez dakigu **-ez** dakigu Arbeitza herrian horrelakorik baden-, baina badago beste posibilitate bat, hain zuzen ere A. Irigoienek Aragoako **Arbea**, **Campodarbe**, **Sobrarbe** eta Zuberoako **Urdiñarbe** aztertzean aipatzen duen etimologia (**harri** eta **behe** «zolua, lurra»-ren aldaera laburtua den **-be**)¹⁷⁸, lehenago Mitxelenak¹⁷⁹ aipatua zuena.

5.4. Baztangoiza

Baztan bailara banatzen den lau zatietako bat dugu hau, **Elizondo**, **Erberrea** eta **Basaburua**-rekin batera, eta bere baitan Amaiur, Azpilkueta, Arizkun eta Erratzu hartzen ditu¹⁸⁰. Dokumentazio zaharrik ez dugu ezagutzen guk, eta hau gabe beti arriskugarri suertatzen da etimologiak egitea. Guztiarekin ere, eta zalantza anitzekin den arren, proposamen bat egin nahi dugu. Hurrengo hau: **Erberea** ere badela kontuan harturik, **Baztangoiza**-n **Baztan** bailara izena **-hau** garbia da- dugu lehen osagaitako, eta **goi** izenaz eta **-za** tokizko atzizkiak (cf. **Ageza**, **Aieza**, **Gorza**) osatutako **goiza** dukegu agian bigarrentako, hau da, beste hainbat toponimoren **goiti**-ren parekoa litzatekeen izena (cf. **Ibargoiti**, adibidez).

5.5. Gorritz (Longida), Gorritza (Girgillano aldeko despoblata), Gorrio

Aurreneko bi izenetan **gorri** izenondoa eta **-tz(a, e)** leku atzizkia ditugu; jatorrizko adiera «lur gorriko tokia» izanen zen (cf. **Lu(r)gorri**, **Lu(r)gorrieta** ugariak eta Gasteizko **Lurzurio**)¹⁸¹. Zaraitzun jatorriz ***Gorriun(t)za**, **Gorriun(t)ze** izan zitekeen **Gorrinza**, **Gorrinze** ere baditugu¹⁸². Cf., gainera, hurrengo puntuan ageri den **Gorrio**.

5.6. Oritz, Orio, Oria

Honetan berriz ere kolore izen bat (**hori**) dugu, eta **-tz** leku atzizkia, **Gorritz(a)**-n **gorri** eta **-tz(a)** dugun bezala, alegia, «lur horiko tokia» adieraziko zuen hasieran. Cf., gainera, **Zuriza**-z mintzatzean dioguna.

Mitxelenak **Oria**, **Orio**, **Orizin** eta beste aztertzean **hori**-rekin zerikusirik ez dutela dio¹⁸³, baina gu ez gara horren seguru honetaz, lehenbizi **Oritz** / **Gorritz** parekotasun osoan agertzen zaizkigulako eta Gipuzkoako **Orio**-k Nafarroako Moriones herrian **Gorrio** (**Górrjo**) toponimoa **-antzina** despo-

177. *Diccionario*, 80.

178. «Cuestiones de toponimia vasca circumpirenaica», 173-259 (201-202); berrikiago ere ukitu du gai hau, «Euskal toponymia eta dialektologia» izeneko lanean, in *De Re Philologica Linguae Uasconum*-V, 145-199 (148-151).

179. *AV*-140.

180. M. Izeta, *Baztango Hiztegia*, 25.

181. Ikus L. M. Mujikak *LEREE*-ko 260. orrialdean dioena.

182. Antzeko kasua izan daiteke Igariko **Larrainze**-rena. Nolanahi ere agian hiru izenon azalpena beste bide batetik bilatu behar genuke.

183. *AV*, 497.

blatua zatekeena- kide erabatekoa duelako¹⁸⁴. Egia da **-io** duten toponimo askok antroponimo batean dutela oinarri (cf. **Labio**, **Zeberio**...), eta egia da, orobat, **Gorrio** eta **Orio** antroponimotzat har daitezkeela (cf. **Xurio**, **Txurio** eta **Beltxo**¹⁸⁵), baina hau ez da gure iritzian ezinbestekoa, eta, ikusiko dugun bezala, batzuen eta besteen azalpena bat bera da, hots, kolore izena dugu batetik eta **-o** atzizkia bestetik (ikus beherago dioguna).

Hori kolorea ez da oso arrunta toponimian, baina orain arte pentsatu den baino maizago azaltzen dateke. **Berde** ere ez dut uste oso ugaria denik euskal toponimian, baina ez dela azaltzen ezin erran daiteke. Cf., adibidez, gorago aipatu ditugun Arrietako **Usunbérde** edo Zaraitzu-Espartzako **Osinberdía**, edo zaharragorik nahi bada Leatxeko egungo **Berdjága**, 1683an **Berdeaga** zena¹⁸⁶ («(lur, behe) berdeko tokia», hots, «toki berdea», hastean). Zubietan XVI. mendetik XIX.era **Oritz** izan dena (**Oriz**, **Oryz** idatzia) **Urítza** da orain, eratorri batean oraindik **Ori(z)**- badugu ere (**Oríxartà**)¹⁸⁷; Arlegin, Elortzibarko **Oritz**-etik hurbil, **Oricha**, **Orichea** dokumentatzen da¹⁸⁸.

Gure ustean **Orio hori** kolore izenaz eta **-o** gradu hurbileko mugatzaileaz egon liteke osaturik, eta **Oria** kolore izen beraz eta **-a** jatorriz gradu urrutikoa bide zenaz. Izenok, agian, **Oria** ibaiaren kolore arreari egin liezaiokete erreferentzia (honelako erreferentziak ezagunak dira munduan barreneko hidronimian, gurean ez ezik).

5.7. Zuriza

Hemen **zuri** kolore izena gehi **-tza**-ren aldaera dirudien **-za** izan genezake (cf. **Aiesa** / **Ageza** eta **Gorza** aztertzerakoan erran duguna), etorkizko adiera «lur, behe zuriko tokia» edo zela, agian maiz estaltzen duen elurrari erreferentzia eginez, hau beharrezkoa ez den arren. Nolanahi ere, izen honek **Soriza** aldaera ere badu, eta hau oztopoa da, dudarik gabe, gure etimologiarendako.

5.8. Arraitz, Arraitza, Arraioz, Bidarra

Arraitz-ek (Ultzama) eta **Arraitza**-k (Etxauribar) elkarrekin zerikusia badutela begien bistan dago. Baztango **Arraioz**-ekin ere egon litezke loturik, gure iritzian. Bi lehenetan ezezaguna zaigun ***arra**- oinarria izan genezake, eta **-itz(a)** toki atzizkia, eta hirugarrenean oinarri hori bera gehi gradu hurbileko artikulua zatekeen **-o-z** eta lekuzko **-tz-ez** osatutako **-otz** tokizko atzizkia. Erro horrekin loturik egon liteke Nafarroan frankotan aurkitzen dugun **Arradia** (eta **Gesalarradia**) toponimo guretako iluna, non bukaerako **-di** hori atzizki ezaguna den. Zubietan, gainera, **Arrazu** dugu¹⁸⁹.

Oinarriak **-i** bokal erdia zeukala kontu egin daiteke, honelakoetan horren galtzapena ohikoa denez gero (cf. **Idoate** < **idoi** + **-ate**, edo Leatxeko **Idoza**-

184. *EAEATB*, 682-683.

185. *AV*, 471.

186. *EAEATB*, 493.

187. A. Iñigo, *Toponomástica*, 599-600.

188. Jimeno Jurío, *TCPCG*, 60.

189. A. Iñigo, *Toponomástica*, 510.

bal toponimoa, < **idoi** + **-zabal**)¹⁹⁰. Cf., aipatuez landara, Nafarroa Behereko **Bidarrai**.

5.9. **Espartza; Eulate, Eultz, Eultza**

Zenbait kasutan etimologia ez da batere garbia, baina **-atz** eta **-tza** bukarak gauza bera direla jakiteak -ikus goitiago erran duguna- argi pixka bat egiteko bide ematen digu. Adibidez, Arzotz eta Jaizko **Espáraz** toponimoa (**Ezparaz** ere dokumentatua)¹⁹¹ Galar zendeako eta Zaraitzuko **Espartza** herri izenarekin aldera daiteke. Hemen ez dirudi **espara**, **ezpara** «habea» ikusi behar denik, baina Nafarroan **Eulate** (Ameskoagoienen; Irunberrin **Euliate** toponimoa dugu¹⁹²), **Eultz** (Allin) eta **Eultza** (Zizur zendea) ditugu, eta Mitxelenak (AV-237) **Eulate**, **Eulibia euli-tik** atera ote diren dudazkotzat jotzen badu ere, guk ez dugu oztoporik ikusten **Eultz**, **Eultza** «euli toki»-tzat (cf. **Akerruntza**) eta **Eulate** «euli ate»-tzat ulertzeko.

5.10. **Nabatz** (Xulapain), **Nabaz** (Lesaka)

Hemen **naba** izen toponimian ezaguna eta **-tz** atzizki tokizkoa dugu, hau da, «nabatokia» edo zatekeen hasmentan.

6. NAFARROAN HAIN ARRUNTA DEN -OTZ BUKAERAREN INGU- RUAN

Aurreko atalean **Orio** eta **Gorrio** azaltzerakoan kolore izena eta Mitxelenak aipatzen duen **-o** atzizkia genuela genioen, eta azalpena toponimikoa nahiz antroponimikoa izan zitekeela, prozedura kasu batean eta bestean bera izan zitekeelako. Beste kasu batzuetan, ordea, uste dugu azalpena toponimiko hutsa dela, deskribatzailea, hala nola Bizkaiko **Elorrio**-n (cf. **Elorriaga**, **Elgorriaga**, **Elortza**...) eta Nafarroako **Orrio**-n (cf. Dorrao eta Unanuko **Orritz**, **Orriz** toponimoa)¹⁹³, non oinarriek **elorri** eta **orri** «hostoa» irudi baitute.

Mitxelenak erran bezala, **-o** arrunta da izenondoekin (cf. **Zabalo**, **Zailo**...), baina aipatu bi toponimo nagusi horietan **elorri** eta **orri** badugu (cf. *Arizabalo* deitura), izenekin ere ager daitekeela ondorioztatu behar genuke, hau da, antroponimoak ez direnekin ere azal daitekeela. Guk geure buruari egiten diogun galdera hau da: zer ote da **-o** hori, ezin al daiteke izan gradu hurbileko mugatzaile zaharra (cf. Axularren «**orai bereon**, **presenteon**», «**lege berriion**» sintagmak)? Hau, bistan denez, lan hipotesi hutsa da, baina **Aranatz**-en **harana** + **-tz** baldin badaude (ikus gorago), ezin liteke pentsa **Arano**-n eta **Aranotz**¹⁹⁴, **Arañotz**-en¹⁹⁵ **harano**, **haraino** «harankoa» txikigarria (gehi **-tz** tokizkoa) nahiz **haran**, **harain** + **-o** mugatzailea (gehi **-tz** tokizkoa) dugula?

190. Mitxelenak AV-417an aztertu dugun oinarri horrekin loturik dagokeen **Arraylur** aipatzen du. Saigotsen **Arrabidea** ageri da 1619an (PR-Auritz, 2. k., 70).

191. *NTEM-XXVII*, 41 eta 141.

192. *NTEM-XXXI*, 268.

193. *NTEM-VIII*, 41, 85. Cf., gainera, **Mikarro** (Otsagabia), **Mikarroa**... ezagunak, eta **pikarra** «malkarra» Erronkariko izena.

194. **Aranóz** Eulateko erreka ('barranco') baten eta iturri baten izena da; *NTEM-XII*, 165.

195. **Arajnoz** Ollogoiengo toponimoa zen 1571n; PR-Lizarran, 4. k.

Baliteke hasieran gradu hurbileko mugatzailea zatekeen **-o** hori ihartu eta gero **-a** mugatzailea hartu izana, gorago aipatu dugun **-oa** leku atzizkiari sorrera emanaz. Honek duen eragozpenik handiena **-a** hori eskuarki kendu-utzizkoa ez izatea da, baina toponimian maiz jatorriz artikulua duten formak iharturik aurkitzen ditugu, posposizioak (**-barren**, **-goien...**) mugatzailedun forma horren gainean jartzen direla. Toki atzizkitzat sentitu bazen daitekeena da, gure ustetan, etorkiz bi mugatzailearen metaketa zena unitatetzat hartzea. Honek azalduko luke, adibidez, goitiago ikusi ditugun **Ubilla** (< **ubil** + **-a** artikulua; atzizki baten ordean mugatzailea duten leku izenak oso ezagunak dira; cf. **Gogorra** / **Gogortza...**) / **Ubilloa** (< **ubil** + **-oa** atzizkia) / **Ubillo(t)s** (< **ubil** + **-o(t)s**, non atzizkia **-o-z** + **-(t)s**-ez konposatua izan baitaiteke) / **Ubillegi** (**ubil** + **-egi**) txandakatzea.

Orobat, honek azalduko luke, beharbada, **Aldatz** (< **alde** edo **aldai** + **-tz**) / **Aldotz**¹⁹⁶, **Elia** / **Elio**, **Imatz** / **Imotz** (cf., halere, Mitxelenak *AV-512*an diotena), **Larraia** / **Larraiotz** (cf. **Erro** / **Errotz** herri izenak eta **erroitz** «amildegia» izen arrunta), **Mendabia** / **Mendabio** (Zubietako toponimo bigarren hau; cf., dena den, Iturengo eta Goizuetako **Berdabio** oikonimoa)¹⁹⁷, **Oro-notz** (< ***oron** + **-otz**) / **Orontze** (**Orontz** + **-e** paragogikoa, **Orontz**-en ***oron** + **-tz** dugularik), **Uroa** (< **ur** + **-oa** seguru aski; Artzibarko despoblaturik baten izena da) / **Urotz** (< **ur** + **-otz**; ≠ **Urrotz**, zein **hur** «hurritza»-ren eratorri ugarietako bat izan baitaiteke; cf. **Urritzelki**, **Urretxu**, eta **Urritza** bereziki, seguru aski **hurritz** + **-tza**-z osaturik dagoena; atzizkia **-otz** dateke) / **Uritz** (< **ur** + **-itz?**)¹⁹⁸ / **Urgunea**, **Urunea**¹⁹⁹.

Modu honetara gutxienez **-otz**-ez amaitzen diren izenetako batzuk azal litezke; beste batzuetan garbi dago bide antroponimikoa hobetsi behar dela (**Agoitz**, **Beraskoitz**, **Ilurdotz...**), baina hipotesi antroponimikoak ezin ditu korapilo eta ziriztilo guztiak askatu, gureak egiten ez dituen bezala, seguruenara **-otz** horren azpian, **-ain**-dunekin agitzen den antzera, jatorri diferenteko gauza desberdinak ezkututzen direlako. **Almandotz**-en kasuan, konparaziorako, A. Irigoienek proposatzen zuen **Aleman**, **Alaman** antroponimoaren **-do**-dun ***Alamando** hipokoristikoa izan genezake, gehi patronimikoaren bukaera bilakatu den **-tz**. Honela zioen Bizkaiko euskaltzain zenak:

«El topónimo en cuestión (**Almandotz**) tiene hipotéticamente, sin embargo, todo el aspecto de ser en su origen un patronímico convertido ulteriormente en nombre de lugar, tal como sucede en *Ilurdoz*, también topónimo navarro, además de constituir el patronímico correspondiente a *Ilurdo*, siendo este último un nombre de persona de origen autóctono no latino ni germánico, en cuyo caso, una vez eliminado el sufijo patronímico (-ITZ) o (-TZ) tendría en su base *Almando. Ciertamente entra dentro de lo posible que *Almando proceda de *Alamando*»²⁰⁰.

196. Induraingo toponimotzat agertzen da 1826an; Agoizko hipotekak-2, 183. org.

197. A. Iñigo, *Toponomástica*, 590.

198. Pascual Madozek (*Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus Posesiones de Ultramar*, Madril, 1849, XV. alea, 227) beste hiru **Uriz** dakartza, hirurak Lugokoak, eta hauen berri ez badakigu ere, han eta hemen agertzeak azpian antroponimo bat dugula erran nahi duke.

199. Amaiurren dokumentatu dugu, 1824an; Baztango hipotekak-1, 92. zkia, 50.

200. «Alamannus», *DRPLU-V*, 92-93.

Nolanahi ere, jatorria genitibo latinoan duen atzizki horrek balio patronimikoa ez ezik, jabegoa, zentzu orokorrean harturik, adierazten zuela pentsatu behar genuke, hau da, **Almandotz** ***Alamando** edo ***Alemando**-ren semea edo alaba -etorkiz-, nahiz ***Alamando**, ***Alemando**-ren baserria, etxea... edo antzeko zerbait ere izanzen zen (cf. -**ani** > -**ain**-endako eman ohi den azalpena); bestela ezeroso samar gertatzen da beti patronimiko bat toponimo bihurtu dela kontu egitea.

A. Irigoienek aipatzen duen -**itz**, -**tz** atzizki horren balioa eta guk lan honetan aztertu dugun -**tz(a, e)**, -**itz(a, e)** atzizkiarena oso hurbil daude, bai adieraren aldetik, eta bai formaren aldetik, eta ez dakigu zer neurritan eragin duten batak bestearengan, ez eta biendako iturburu amankomuna proposatu behar den ere. **Almandotz**-en kasuan **Alamando**-ren baserria, etxea... ulertu edo **Alamando**-ren tokia ulertu, aldea ez da handiegia, eta beharbada bi atzizki horien artean harreman estuak izan direla pentsatu behar genuke.

Artzibarko **Usotz**-en ere antroponimo bat izan genezake, baina **uso** izen arrunta ere bai agian, gehi -**tz** atzizkia, hau inola ere segurua ez den arren (**Husoz** 1280an; cf. **Uxue**). Beste herri izen batzuen kasuan bide antroponimikoa ilunago ageri zaigu, baita historikoki -**oitz** / -**otz** txandaketa aurkeztu dutenen artean ere: **Arcoiz**, **Arçoiz**, **Arçotz**²⁰¹, **Arzoz** / **Arzotz** gaur egun (cf. **Artze** eta **Artzi**), edo **Artazcoiz**, **Artazcoz**, **Artazcoaz**, **Artazcotz**, **Artázcoz** / **Artazkotz** orain, besteak beste. **Orotz**-endako ere bide antroponimikoa ez da egokiena, **Oro**, **Orobegi**²⁰², **Orokiet**a (< **Oro** + -**ki** + -**eta** seguru aski) eta **Orozki** (< **Oro** + **tz** + -**ki**, itxuraz) ez ezik **Orozko** (< **Orotz** + -**ko** edo **Oro** + -**tz** + -**ko**) ere baditugulako, eta beharbada egun **Meotz** (**Meó**z erdaraz) deitzen denarendako ere ez, hau Erdi Aroan²⁰³ **Meotz** baitzen, irudiz behinik behin **mea**-z eta -**otz**-ez osaturik dagoena (cf. **Meazu**, **Meatza**...). Alabaina, **Meotz**-en kasuan kontuan hartu behar da Nafarroan **Meano** herri izena ere badugula, eta hau euskaldunon ahotan ***Meao**, ***Miao** bihurtuko zatekeela, **Galdeano** > **Galdio** bezala.

Bide toponimikotik, horrela mintza bagaitezke, azaldu beharko dugu seguru asko, besteak beste, Longidako **Larrangotz** (< **larraingo** + -**tz**?; cf. Erroibarko **Larraingoa**), eta Ultzamako **Alkotz**, non agian **alke**, **alka** fitonimoa²⁰⁴ eta -**otz** (< -**o** + -**tz**, erran bezala) toki atzizkia baitugu. Cf. Zubietako **Alkadi**, **Alkadiko erreka**, **Alkaxuri**, **Alkaxuriko bidea**, **Alkaxuriko erreka**²⁰⁵ eta Goizuetako **Alkaso** baserri izena.

Gai honek azterketa sakonagoa merezi du, hurrengo lan batean egin asmo duguna, baina nolanahi ere, ez dugu uste gure artean indarrean egon den eta dagoen jokabidea, hau da, -**i(t)z**, -**o(t)z**-dun toponimo guztiak, bestelakorik saiatu gabe, sistematikoki bide antroponimikotik azaltzea, egokia denik, anitzendako balio badezake ere. Gure iritzian kasuz kasuko azterketa burutu beharra dago, toponimo bakoitzak oinarrian zer duen argitzen saiatuz,

201. *NHI*, 162.

202. PR-Lizarran, 1. k-bis, 1527.

203. *NHI*, 179.

204. *OEH*-k ez du biltzen; Azkuek **alka** dakar, eta Lakoizketak **alkebelarra**; *Diccionario de los Nombres Euskaros de las Plantas*, Iruñea, 1888, 172.

205. A. Iñigo, *Toponimástica*, 494-496.

honetarako bide antroponimikoaz landara «barne bidea» dei genezakeena ere ibiltzen dela, hau da, euskal toponimoen arteko alderaketa egiten dela.

LABURPENEA

Lan honen lehen ataletan **-(g, k)untz(a, e)** atzizkiak toponimian duen presentzia aztertzen du egileak, eta hizkera arrunteko atzizki homonimoarekin lotzen. Gero, **-(g, k)un(e)** eta **-(g, k)untz(a, e)**-ren arteko txandaketatik, bi hauen eta **-(t)oki**, **-(t)egi** eta besteren tankerako toki atzizkien arteko aldizkatzetik, eta zenbait aurkientzaren deskribaketatik, **-tz(a, e)** atzizkiak batzuetan bederen tokia adierazi eta adierazten duela erraten da, eta bide honetatik hainbat toponimo txiki eta handiren etimologia egokiro azal daitekeela, toki adiera ugaritasuna baino egokiagoa baita askotan toki izenen azalpenerako, biak hertsiki loturik egon ohi badira ere.

Gero, **-tz(a, e)** atzizki toponimikoa hitz eratorpeneko **-tza**-rekin eta aditzetako **-tze**-rekin (bai eta **-eta**, **-keta**-rekin ere) lotzen saiatzen da egilea, lotura honek arazoak dituen arren. Orobat, **-tz(a, e)**-k **-(a)tz(a, e)**, **-itz(a, e)** aldaerak badituen ikertzen da, eta **egoitza**-ren modukoak **egoiten**, **egotten**-en modukoekin erlazionatzen. Bosgarren atalean **-tz(a, e)** lekuzkotzat hartuz azal daitezkeen Nafarroako eta bestetako toponimo batzuk aztertzen dira, eta **Orio** modukoetan **-o** gradu hurbileko mugatzailea izan daitekeelako hipotesia aurreratzen, honek **-tz(a, e)** tokizkoaren gehiketaz Nafarroan oso ugariak diren **-otz**-dun toponimoei **-batzuei** behinik behin- sorrera eman ahal izan dielarik. Bukatzeko, **-otz**-dun toponimoak azaltzeko erabili ohi den hipotesi antroponimikoak eta proposatzen den toponimikoak duten eite eta antza nabarmentzen da, eta kasuz kasuko azterketaren beharra azpimarratzen.

RESUMEN

En el presente artículo el autor habla, en primer lugar, de la presencia que el sufijo **-(g, k)untz(a, e)** tiene en la toponimia vasca, relacionándolo con el sufijo homónimo del habla corriente. Posteriormente, basándose primero en la alternancia entre **-(g, k)un(e)** y **-(g, k)untz(a, e)**, en segundo lugar en la que se observa entre esos dos sufijos y otros sufijos locativos como **-(t)oki**, **-(t)egi...etc.**, y en tercer lugar en la descripción del lugar al que algunos topónimos hacen referencia, el autor llega a la conclusión de que el sufijo **-tz(a, e)**, en ciertos casos al menos, expresa la idea de lugar, pudiéndose de esta manera aclarar la etimología de toda una serie de topónimos mayores y menores, ya que a menudo la idea de «lugar» es más adecuada para explicar el significado original de los topónimos que la idea de «abundancia».

Posteriormente, el autor trata de relacionar el sufijo toponímico **-tz(a, e)** con el sufijo derivativo **-tza** y con el morfema **-tze** empleado para crear nombres verbales, y con los sufijos **-eta**, **-keta** utilizados con fines semejantes, aunque este intento de relación no esté libre de obstáculos. Así mismo, se investiga sobre la posibilidad de que los finales **-(a)tz(a, e)** e **-itz(a, e)** sean meras variantes del sufijo **-tz(a, e)**, y se relacionan formas derivadas como **egoitza** con nombres verbales del tipo de **egoiten**, **egotten**.

En el quinto punto se intenta explicar toda una serie de topónimos vascos, tomando como base el significado locativo del sufijo **-tz(a, e)**, y se lanza la hipótesis de que en topónimos como **Orio** la **-o** final tal vez sea simplemente el artículo de grado próximo vasco, el cual, unido al sufijo locativo **-tz(a, e)**, podría haber dado lugar a algunos de los topónimos terminados en **-otz** muy corrientes en la geografía foral. Finalmente se pone de manifiesto la semejanza existente entre la hipótesis antroponímica al uso y la propuesta toponímica

que aquí se hace, y se señala la necesidad de examinar uno por uno los topónimos dotados del mencionado sufijo **-otz**.

RÉSUMÉ

Dans cet article, l'auteur parle tout d'abord de la présence du suffixe **-(g,k) untz (a,e)** dans la toponymie basque, et le rattache au suffixe homonyme employé dans le parler courant. Ensuite, et en se basant tout d'abord sur l'alternance entre **-(g,k) un (e)** et **-(g,k) untza (a,e)**, et deuxièmement sur la variation que l'on peut observer de l'utilisation entre ces deux suffixes et d'autres suffixes locatifs comme **-(t) oki**, **-(t)egi ... etc...**, et en troisième lieu sur la description du lieu auquel plusieurs toponymes font référence, l'auteur arrive à la conclusion que le suffixe **-tz(a,e)** exprime, au moins dans certains cas, l'idée de lieu, et ceci permettrait d'éclaircir sur l'étymologie de toute une série de toponymes majeurs et mineurs, puisque l'idée de "lieu" est souvent plus adéquate que l'idée d'"abondance" pour expliquer la signification originale des toponymes.

L'auteur essaie ensuite de rattacher le suffixe toponymique **-tz (a,e)** au suffixe dérivatif **-tza** et au morphème **-tze** employé pour créer des noms verbaux, aux suffixes **-eta**, **-keta** utilisés à des fins semblables, bien que cette tentative de rattachement ne soit pas libre de pas mal d'obstacles. Des recherches sont aussi faites sur la possibilité que les terminaisons **-(a)tz(a,e)** et **-itz(a,e)** soient de simples variantes du suffixe **-tz(a,e)**, et que des formes dérivées, telles que **egoitza**, soient reliées au noms verbaux du style **egoiten**, **egotten**. Dans le cinquième point, on essaie d'expliquer une série de toponymes basques en se basant sur la signification locative du suffixe **-tza(a,e)**, et on avance l'hypothèse que dans des toponymes comme **Orio**, la **-o** finale ne soit que l'article basque de proximité, lequel, uni au suffixe locatif **-tz(a,e)** pourrait avoir donné lieu à plusieurs toponymes terminés en **-otz**, très courants sur toute la géographie forale.

La ressemblance existant entre l'hypothèse anthroponymique en usage et la proposition toponymique ici avancée est finalement mise en évidence, et l'on appuie sur la nécessité d'examiner, un par un, les toponymes dotés du suffixe **-otz**.

ABSTRACT

In this article, the author first discusses the presence of the suffix **-(g,k)untz(a,e)** in Basque toponymy, relating it to the homonymous suffix used in ordinary speech. Next, and based firstly on the alternation between **-(g,k)un(e)** and **-(g,k)untz(a,e)**; secondly, on what is observed between these two suffixes and other locative suffixes such as **-(t)oki**, **-(t)egi** etc.; followed in third place, by the description of the place to which some toponyms refer, the author reaches the conclusion that at least on certain occasions, the suffix **-tz(a,e)** expresses the idea of place, and in this way it is possible to clarify the etymology of a whole series of toponyms, of larger and smaller places alike, as the idea of place is often a more appropriate way of explaining the original meaning of the toponyms than the idea of "abundance".

Later on, the author attempts to relate the toponymic suffix **-tz(a,e)** with the derivative suffix **-tza** and the morpheme **-tze** which is used to create verbal nouns, and with the suffixes **-eta**, **-keta** which are used in a similar way, although this attempt to relate them is not without obstacles. In the same way, the possibility that the word endings **-(a)tz(a,e)**, **itz(a,e)** are mere variants of the suffix **-tz(a,e)** is investigated, and derivative forms such as **egoitza** are related to verbal nouns like **egoiten**, **egotten**. In the fifth point, the author tries to explain a whole series of Basque toponyms, using the locative meaning of

the suffix **-tza(a,e)** as a base, and proposes the hypothesis that in toponyms like **Orio**, the final **-o** is simply the Basque article of proximity* which together with the locative suffix **-tz(a,e)**, could have given rise to some of the toponyms which end in **-otz**, and which are very common throughout Navarra. Finally, the similarity is shown between the anthroponymic hypothesis in use and the toponymic proposal that is made here, and the need for an individual study of each of the toponyms which end in the suffix **-otz** is stated.

* Used when the speaker is one of the group or the persons with whom he is speaking are nearby, in front of him,